

ATATÜRK DÖNEMİNDE FRENGİ İLE MÜCADELE

THE FIGHT AGAINST SYPLIS IN ATATÜRK PERIOD

CAHİDE SINMAZ SÖNMEZ*

REYHAN ERDENANAR**

ÖZ

“*Treponema pallidum*” isimli bir bakterinin sebep olduğu ve genel olarak cinsel birleşme ile geçen bulaşıcı bir hastalık olan frengi (sifilis), 16. yüzyılın başında başlayıp 20. yüzyılın ilk yarısına kadar tüm dünya ile birlikte Osmanlı Devleti’ni ve erken dönem Türkiye Cumhuriyeti’ni etkisi altına almıştır. Genel olarak cinsel yolla bulaşan bir hastalık olduğu için halk arasında utanılacak ve saklanılacak bir hastalık olarak görülmüş, bu boyutuyla psikolojik rahatsızlıklara ve intiharlara neden olmuştur. Tedavi edilmediği sürece vücutta saklanması mümkün olmayan yaralara ve ilerleyen evrelerde felç ve acılı bir ölüme neden olan, nesilden nesle geçme özelliği ile de halkın doğmamış çocuklarını bile etkileyebilen hastalığa karşı Osmanlı döneminden itibaren mücadele başlatılmış, etkili olan önlemler ise Cumhuriyet döneminde hayata geçirilmiştir. Hastaların ücretsiz tedavi edilmesi, genelevlerin ve burada çalışan kadınların denetim altına alınması, frengili hastaların üç yıllık tedavi süreçlerinin ardından tamamen iyileşene kadar evlenmelerinin yasaklanması gibi önlemler mücadelede başarıyı getirmiştir. Bu çalışmada Atatürk döneminde frengi hastalığının toplum sağlığı üzerindeki etkisi, hastalığın tedavisi ve önlenmesine dair uygulamalar anlatılacaktır.

ABSTRACT

Syphilis is an infectious disease caused by a bacterium called “*Treponema pallidum*” and generally transmitted by sexual intercourse. From the beginning of the 16th century until the first half of the 20th century, it influenced the Ottoman Empire and the early Turkish Republic together with the whole world. Since it is a sexually transmitted disease in general, it was seen as a disease to be shamed and hidden among the public, causing psychological disorders and suicides with this dimension. Since the Ottoman period, a struggle has been started against the disease, which can affect even the unborn children of the people with its ability to pass from generation to generation, and cause wounds, paralysis and death that cannot be hidden in the body unless treated. Effective measures were implemented only in the Republican period. Measures such as free treatment of patients, supervision of brothels and women working here, prohibition of syphilis patients from marrying until they are completely cured after three years of treatment have brought success in the fight. The study aims to evaluate, the effects of syphilis on public health, the treatment and prevention of syphilis during Ataturk’s period will be explained.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Bulaşıcı Hastalık, Frengi, Salgın Hastalık, Zührevi Hastalık.

Keywords: Atatürk Period, Infectious Disease, Syphilis, Epidemic Disease, Venereal Disease.

* Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, cahides@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-7772-9236.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, reyhanerdenanar@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3032-6661.

Extended Abstract

The purpose of this study is to explain the brief history of syphilis, which affected the Ottoman Empire and the early Republic of Turkey together with the whole world, and to convey how this disease was fought during the reign of Atatürk. In this way, The study will shed light on which ways to achieve success by following infectious and epidemic diseases today and in the future. Since syphilis is a sexually transmitted disease in general, the social aspect also comes to the fore in addition to the medical aspect. The people's distant approach to treatment due to their perspective and reservations about the disease has also damaged the system that the government is trying to establish. The transmission of the disease from generation to generation has also caused a population policy problem, as it threatens future generations. All these factors are the most important examples of how a country should fight with the most dangerous infectious and epidemic diseases that can be seen.

Syphilis is an infectious disease caused by a bacterium called "Treponema pallidum". Transmission may occur as a result of sexual intercourse and direct contact with syphilis wounds or using the belongings of a syphilis patient. Since the wounds of the disease can be observed in the body, its psychological and social dimension also stands out.

Syphilis cases, which started to be seen in the Ottoman Empire from the 19th century, spread due to the moral weakness and misery brought about by the increasing wars. In this sense, the first major increase was experienced with the Crimean War between 1853-1856. In the Ottoman Period, the measure focused on and considered important within the scope of the fight against syphilis was the prevention of clandestine prostitution and the encouragement of single men to marry.

After the First World War, as the number of cases gradually increased, the issue was addressed by the Grand National Assembly. Bolu Deputy Dr. Fuat (Umay) Bey's "Law on the Prohibition and Limitation of Syphilis" was adopted on February 5, 1921, and with this law, the treatment and follow-up of patients were taken under control.

After the proclamation of the Republic, the Syphilis Commission consisting of specialist doctors was established in 1925. In the light of scientific studies, the Commission has determined the treatment method, drugs and doses of drugs to be applied to syphilis patients. In order for the scientific methods determined by the commission to be applied throughout the country, the Syphilis Treatment Instruction was prepared by the Ministry of Health on June 23, 1925. For the regions where syphilis has become endemic, Syphilis Control Organizations were established in 1925. The agency was responsible for screening the public to ensure that syphilis would be treated. During this period, while hospitals were opened for syphilis patients, a Skin and Venereal Diseases Treatment House was established in Ankara and Izmir in 1927 among people who were ashamed to say that they were ill due to public pressure and were not treated. The number of these organizations has been increased in the following years.

Article 9 of the "Public Hygiene Law", which is the cornerstone of today's health system and was adopted in 1930, is devoted to venereal diseases, while syphilis patients are forbidden to marry until they are completely cured. With the "Regulation on Marriage Examination" issued in 1931 in connection with this law, it was determined by whom and how single women suffering from syphilis would be examined. However, this was not the only topic of discussion of the period. There were differences of opinion on whether a complete prohibition of prostitution or state supervision would give a positive result. This issue resulted in the decision of the commission convened in 1932 that the prohibition of prostitution would lead to the re-spread of venereal diseases by increasing secret prostitution and it would give a more positive result to be placed under state control.

Regarding to the fact that it would be insufficient to take only medical measures to achieve success in the fight against syphilis, the government aimed to change the society's perspective on venereal diseases. For this purpose, radio broadcasts in which specialist doctors speak, films on health brought from abroad, colorful posters and brochures, conferences and sanitary museums that provide information about diseases and tell about ways to protect, have tried to instill in the public that the disease is nothing to be ashamed of and that the solution is to get treatment.

The struggle against syphilis carried out during Atatürk Period is a road map that shows how to control an epidemic with the light of science and the determination of the state both socially and medically.

Giriş

Frengi (sifilis), 1905 yılında Fritz Schaudinn ve Erich Hoffmann tarafından bulunan “*Treponema pallidum*” isimli bir bakterinin sebep olduğu ve genel olarak cinsel birleşme ile geçen bulaşıcı bir hastalıktır.¹ Zamanında müdahale edilmediği takdirde beyin, kalp, sinir sistemi, gözler, kemikler ve eklemler başta olmak üzere vücudun birçok yerinde hasara yol açmakta, kafatası, kol-bacak kemiklerinde deformasyona ve açık yaralara neden olmakta, körlük ve felce dahi götürüp ölümlle sonuçlanabilmektedir.² Vücutta oluşan ağır ve saklanamayacak yaralar nedeniyle insan psikolojisini olumsuz yönde etkileyen hastalığın intiharla sonuçlandığı vakalar da görülmüştür.³

Frengi genellikle cinsel yolla bulaşmakla birlikte frengi yaralarına doğrudan temas veya ağızda frengi yarası olan hastanın tabağının, çatalının, bardağının temizlenmeden kullanılmasıyla ya da tarak, ustura, sigara ağızlığı, pipo, diş fırçası ve havlu gibi kişisel eşyaların kullanılmasıyla bulaşabilen bir hastalıktır. Veyahut doktor ve diş hekimlerinin temizlenmeyen aletleri ve ağız ile çalınan müzik aletlerinden de bulaşma ihtimali yüksek bir hastalıktır.⁴ Bu nedenle cinsel yol haricinde de bulaştığı durumlar için özellikle hastalığın çocuklarda görülmesi durumu için hastalığa “*masum frengi*” denilmiştir.⁵ Frengi hastası olan gebelerin çocuklarına da anne karnındayken geçme ihtimali çok yüksek olup, annenin bu hastalığı çocuklarına emzirme yoluyla da bulaştırması mümkündür.⁶

Osmanlı döneminde “*Hristiyan Hastalığı*”⁷ olarak isimlendirilen frengi, Farsça’da “*Batı’ya ait*” anlamına gelen “*freng*”⁸ kelimesinden türetilmiş, Osmanlı hekimleri frengi hastalığını “*illet-i efrenciye, maraz-ı efrenci, dâül-efrenc, külleme, çiçek, kötü yara ve frenk uyuzu*”⁹ olarak tanımlamışlardır.

1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Frengi ile Mücadele

Osmanlı Devleti’nin eski gücünü kaybedip dağılmaya başlaması ile birlikte toplumda ekonomik ve sosyal sıkıntılar artmış, tüm bu problemler ve uzun süren savaşların yorgunluğu toplumsal ve ahlaki çöküntülere neden olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren meydana gelen savaşlar nedeniyle binlerce insan Rusya ve Balkanlar’dan, Anadolu’ya ve özellikle İstanbul’a göç etmişler, tüm bu göçlere İngiliz ve Fransız müttefik askerleri de eklenince fuhuş artışı kaçınılmaz olmuştur. Fuhşun artmasıyla birlikte ölü doğumlara ve sakatlıklara neden olan kalıtımsal frengi görülmeye başlamıştır. İlk büyük artış ise 1853-1856 Kırım Savaşı ile gerçekleşmiştir. Frenginin toplumda yaygınlaşması fuhşa karşı acil önlem alınmasını gerektirmiş ve fuhşun hükümet denetimine alınması amacıyla Kırım Savaşı’ndan sonra 1860 yılında İstanbul Aksaray’da faaliyete geçen ilk genelevini¹⁰ aynı tarihlerde açılan Galata ve Pera’daki genelevler izlemiştir,¹¹ 1878 yılında ise II. Abdülhamit tarafından hem gizli yapılan fuhşu engellemek hem de fuhş yapanların hastalığa yakalanıp yakalanmadıklarını kontrol etmek amacıyla İstanbul ve İzmir’de resmi olarak yeni genelevler açılmıştır.¹² 6 Şubat 1879 tarihinde yayımlanan “*Emraz-ı Zühreviye Nizamnamesi*” ile de genelevlerdeki sağlık koşulları iyileştirilerek buralarda çalışan kadınların muayene edilmesi kararlaştırılmış, bekar erkekler evlenmeye teşvik edilerek genelevlere gitmelerinin önüne geçilmesine

¹ Utkan Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1986, 753; Nuran Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2010, 107.

² Mehmet Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, İstanbul: Nehir Yayınları, 2018, 27.

³ Bâb-ı Seraskeri İkinci Levazım Şubesi Başkâtibi Hüsnü Efendi frengiye yakalanıp utancından intihar etmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.ZB/12.101, 21 Ağustos 1311; Yıldırım, *İstanbul’un*, 111-112.

⁴ Murat Arpacı, “Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye’de Frengi ile Mücadele (1920-1950)”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 130 (2014), 73.

⁵ Eminaalp Malkoç, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kucaklaşmayı Unutturan Hastalık Frengi ile Mücadele”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 296 (2018), 78.

⁶ Necati Çavdar, Erol Karacı, “XIX. Yüzyıl Sonları - XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (2016), 158.

⁷ Osman Şevki Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, 124.

⁸ Çavdar, Karacı, “XIX. Yüzyıl Sonları”, 159.

⁹ Ahmet Özdiñç, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Frengi: 1916-1925 Yılları Arası Salnamelerde Bolu Sancağı Örneği”, *Abant Tıp Dergisi*, 9/1 (2020), 9.

¹⁰ Neriman Açıkalin, “Fuhş Pazarında Sermaye Olmak: Mersin Örneği”, *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 38 (2013), 250.

¹¹ Mehmet Temel, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Fuhş ve Frengi ile Mücadele”, *Türkler*, Cilt 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 305.

¹² Cem Doğan, *Osmanlı’da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası İstanbul’da Fuhş, Frengi ve İktidar (1878-1922)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2019, 12.

çalışılmıştır.¹³ Aynı yıl İstanbul'da muayene sonucu enfekte olmuş olan ya da hastalık şüphesi olan kadınların gözetim altında tutulabilmesi için Altıncı Daire-i Nisa Hastanesi açılmıştır.¹⁴ Ancak bu tedbirlere rağmen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra frengi büyük bir salgın haline dönüşmüş, hastalığın bu tarihten itibaren yayılımının hız kazandığı görülmüş ve hastalık Anadolu'nun neredeyse tamamını tehdit etmeye başlamıştır.¹⁵

Frenginin en çok etkilediği bölge Rusya'dan göç alan Batı Karadeniz bölgesi olarak kayda geçmiştir. Vaka sayılarının en çok görüldüğü yer ise Kastamonu olmuştur. Bu nedenle 1885 yılında çıkarılan bir irade ile alınması gereken önlemler listelenirken Emraz-ı Zühreviye Hastanesi açılmasına da karar verilmiş, 1888 yılında ise hastane faaliyete geçerek frengili halkın müracaat edebileceği ilk ve önemli kurumlardan bir olmuştur.¹⁶

İstanbul'un dışında bir diğer büyük şehir olan İzmir de frengi tehdidi altındaydı. Burada da bir zührevi hastalıklar hastanesi açılmasına karar verilmiş, 1906 yılında yapımına başlanan Emraz-ı Zühreviye Hastanesi 1908 yılında kullanıma açılmıştır. 1913 yılında ise Eşref Paşa'nın bu hastane için verdiği emeklere karşılık kendisinin ismi verilerek Eşrefpaşa Hastanesi adını almıştır.¹⁷

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra %10-12 oranında artış gösteren frengi ile mücadele Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de önde gelen sorunları arasında yer almış, 1919-1920 yıllarında 6.510 kadın frengi ve bel soğukluğu nedeniyle Emraz-ı Zühreviye Hastanesi'ne yatırılırken,¹⁸ İstanbul'da çok sayıda frengi vakasının görülmesi, özellikle terhis olup memleketlerine dönen askerlerin arasında pek çok frengili olması nedeniyle hastalık tüm Anadolu'ya sirayet etmiştir. Bu nedenle Bolu Mebusu Dr. Fuat (Umay) Bey'in 14 Ağustos 1920 tarihli "*Frenginin Men'i ve Tahdid-i Sirayeti Hakkında Kanun*" tavrı 5 Şubat 1921 tarihinde kabul edilmiştir. Böylece hastaların istediği doktora ücretsiz muayene olabilmesi, her doktorun kendisine muayene olan frengi hastasının kimliğini saklı tutacak şekilde yirmi dört saat içinde hükümet doktoruna ya da belediye doktoruna bildirmesi, kontrole gelmeyen hastaların ise aynı şekilde hükümet doktoruna ya da belediye doktoruna bildirilmesi kabul edilmiştir. Kanun gereğince halk sağlığını koruma adına ve hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla hastaların tedavisi zorunlu olarak yapılacak, doktorlar frengili hastalara hastalıkla ilgili tüm bilgileri verip uyarmakla yükümlü olacaktır. Kişilerin evlenmeden önce il veya ilçe meclislerinde oluşturulan tüzükler çerçevesinde muayeneleri yapılacak, kanuna uymayanlara on liradan elli liraya kadar para cezası ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilecektir. Doktor olmayanların tedavi uygulamaya çalışması halinde iki aydan iki yıla kadar hapis cezası, hastalığı bilerek bulaştıranlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası uygulanacaktır. Eşlerden biri diğerine frengi bulaştırırsa şikayet sonucu işlem yapılacak, tedavi sürecinde zorluk çıkararak sağlık personeli ise üç aydan iki yıla kadar hapis cezası ve buna ek olarak geçici rütbe kaybı ile memuriyetten atılma cezalarına çarptırılacaktır.¹⁹ Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa da 1 Mart 1922 tarihli Meclisi açış konuşmasında "*frengi afetinin itfası için*" mümkün olan meblağın sarf edildiğini belirtmiş; "*emrazı içtimâiye*" ile mücadeleye işaret etmiştir.²⁰ Ertesi yıl ki açılış konuşmasında da frengiye karşı sıtma ve veremle birlikte önlemlerin alınmasından geri durulmadığını; her yerde mücadelenin sürdüğünü vurgulamıştır.²¹

Görüldüğü üzere daha Milli Mücadele döneminde frenginin nesilden nesle geçip tüm toplum sağlığını ciddi derecede etkileyebileceği gerçeğinin bilinmesi, Büyük Millet Meclisi'nin konu üzerinde hassasiyetle durmasını sağlamıştır. Ancak savaşın getirdiği ortamla birlikte tıbbi yetersizliklerden dolayı tam bir frengi mücadelesi

¹³ Fatma Bulut, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: Frengi", *Tarih Okulu Dergisi*, 3 (2009), 113; Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 1329.

¹⁴ M. İnanç Özekmekçi, "Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi ile Mücadele", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10 (2012), 95-96.

¹⁵ İnci Hot, "Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Ed. İbrahim Başağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan, İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, 2015, 120-121.

¹⁶ Şennur Şenel, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1 (2015), 262.

¹⁷ Fatma Bulut, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e", 114; Aysen Müderrisoğlu Esiner - Simge Sarçın, "Frengi Hastalığının İzmir'de Ortaya Çıkışı ve Şehirdeki Umumhaneler", *Turkish Studies*, 15/4, Ağustos 2020, 753-763.

¹⁸ Hilal Özkaya, "Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 20/2 (2016), 80.

¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 8, (05.02.1921), 84; Cahide Sinmaz Sönmez, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele Politikası ve Frenginin Men'i ve Tahdid-i Sirayeti Hakkında Kanun", *II. Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (21-22 Eylül 2017)*, Yay. Haz. Temuçin F. Ertan, Alper Bakacak, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2018, 308.

²⁰ TBMMZC, D. 1, C. 18, (01.03.1922), 3.

²¹ TBMMZC, D. 1, C. 28, (01.03.1923), 7.

hayata geçirilememiştir.²² Frengi tedavisinde kullanılan neosalvarsan, bizmut, bizmojenol gibi ilaçlarla bazı teknik cihazların ithali, dönemin getirdiği olağanüstü şartlardan dolayı pek mümkün olmamıştır. İlaç yetersizliğinden dolayı tedavi yöntemi olarak ateşte yakılan cıva buharının solunması ya da bal ve diğer çeşitli maddelerle cıvanın karıştırılmasıyla elde edilen haplar kullanılmıştır. Ancak bu yöntem cıva zehirlenmesine yol açtığından dolayı sakatlığa hatta ölüme sebep olmuştur.²³

2. 1923-1930 Yılları Arasında Yürütülen Frengi Mücadelesi

Cumhuriyetin ilk üç yılında frengi ile mücadele, 26 Haziran 1920 tarihli “*Emrâz-ı Zühreviye'nin Men-i Sirâyeti Hakkındaki Nizamname*” ve 5 Şubat 1921 tarihli “*Frenginin Men'i ve Tahdid-i Sirayeti Hakkında Kanun*” gereğince yürütülmüş, frengi hastalığı ile mücadele konusu sadece halk sağlığı değil nüfus politikası sorunu olarak da ele alınmıştır. Zira 1923 yılındaki tabloya baktığımızda 250.000 ortopedik sakat, en az 1.000.000 veremli, 250.000 trahomlu ve 250.000 frengili hasta olduğu görülmektedir.²⁴

Bu bağlamda ilk andan itibaren hastalıkların bulaşma hızını düşürmek, hastalığa yakalananları iyileştirmek ve sağlığına kavuşan ya da zaten sağlıklı olan kişilerin de sağlığının korunmasını sağlamak sağlık politikasının en önemli ilkesi olmuş, bu konu mecliste birçok kez gündeme gelmiştir.

Sihhiye Vekili Refik (Saydam) Bey sıtımadan sonra ülkeyi etkileyen en önemli hastalık olarak ifade ettiği frenginin, Kuzey Anadolu kıyılarında %3,5 oranında görüldüğünü ve hastalar için üç yıllık bir tedavinin zorunlu olduğunu belirtmiş²⁵ ancak Bozok Mebusu Ahmet Hamdi (Divanlıoğlu) Bey frengi hastalığı ile mücadelenin etkili bir şekilde yapılmayarak, 1921 tarihli frenginin men'ine dair olan kanununun gerektiği gibi uygulanmadığını, sadece kâğıt üzerinde kaldığını ifade etmiştir.²⁶ Gümüşhane Mebusu Zeki Bey de hükümetin frengi tedavisi için gönderdiği neosalvarsanların belediyelerdeki sandıklarda birikip bozulduğunu söylerken, Aydın Mebusu Mazhar Müfid (Kansu) Bey ise bu ilaçların yalnızca hekim tarafından uygulanabileceğini aksi halde insanların iyileştirilmekten çok hasta edileceğini beyan etmiştir. Sihhiye Vekili eleştirileri kabul ederek, durumdan herkesin etkilendiğini ancak frengi hastalığının uzun yıllar sistemli bir tedaviyle yenilebileceğini vurgulamıştır. 1921 tarihli frenginin men'ine dair olan kanunun uygulanmasını bazı yerlerde sihhiye müşavirleri denetlerken bazı yerlerin hiç kontrol edilmediğini söyleyen vekil, bu durumun takipçisi olacağını da sözlerine eklemiştir.²⁷ Meclisteki konuşmacılar hasta sayılarında hem fikir olamazken Metin Kopar bu dönemde tespit edilen frengili hasta sayısının 22.972 olduğunu belirtmektedir.²⁸

Pek çok imkansızlık içerisinde yürütülmeye çalışılan bulaşıcı hastalıklarla mücadele faaliyeti maddi imkanların da yetersizliğinden dolayı zor olsa da hükümet, 1923 yılı bütçesinde frengiyle mücadeleye ayrılan 27.400 lirayı²⁹ 1924 bütçesinde 110.000 liraya³⁰ yükselterek bu konudaki kararlılığını göstermiştir. Zira 27 Kasım 1924 tarihli Fethi Okyar'ın hükümet programında yer alan “*Halkımızın bünyeyi içtimaiyesini yıpratana sıtma ile ciddi bir surette mücadeleye girişmek Sihhiye Vekâleti'nin en esaslı umdesidir. Bundan maada frengi ve verem tahribatına, nüfus itibariyle pey sayanı teemmül olan çocuk hastalıklarına ve vefiyatına karşı koymak için bir taraftan teşkilatı sihhiyemizin taazzuv ve tevessüüne azami sarfı gayret edilecek, diğer taraftan da teşkilatı hususiye bu gayeleri teminen muavenet ifa olunacaktır*”³¹ sözleri ulaşılmak istenen hedefi ortaya koymaktadır.

Bu hedef çerçevesinde ilk olarak vakaların görüldüğü bölgelere uzman doktorlar ve sağlık personellerinden oluşan “*Gezici Frengi Savaş Ekipleri*” gönderilmiş, bu uygulama ile ekipler her ayın 20 gününü köy ziyaretleri

²² Rıdvan Akın, “Birinci Meclis Döneminde Frengi ile Mücadele: Frenginin Men'i ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun ve Genel Sağlık Sorunları”, *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, Ed. Ayşegül Demirhan Erdemir, Öztan Öncel, Yusuf Küçükdağ, Berrin Okka, Sezer Erer, Konya, 2008, 1626.

²³ Mehmet Temel, *Atatürk Döneminde*, 34.

²⁴ Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, Bursa, 1984, 170.

²⁵ TBMMZC, D. 2, C. 6, (19.02.1924), 124-126.

²⁶ TBMMZC, D. 2, C. 6, (19.02.1924), 126.

²⁷ TBMMZC, D. 2, C.7/1, (18.03.1924), 677.

²⁸ Metin Kopar, *Türkiye'de Sağlık Sistemi Ve Salgın Hastalıklarla Mücadele (1920-1938)*, Adıyaman: İksad Yayınevi, 2021, 203.

²⁹ TBMMZC, D. 2, C. 6, (19.02.1924), 126; TBMMZC, D. 2, C.7/1, (18.03.1924), 686.

³⁰ TBMMZC, D. 2, C.7/1, (18.03.1924), 686.

³¹ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul: Ak Yayınları, 1968, 74.

yaparak frengiye yakalandığı tespit edilen hastaların hükümet doktorları ve dispanserler aracılığı ile tedavi altına alınmalarını sağlamıştır.³²

Frengi hastalığı ile ilgili dönemin ciddi sorunlarından biri her bölgede farklı tedavi yöntemlerinin uygulanıyor olması, özellikle köy ve kasaba gibi az nüfuslu yerleşim yerlerinde halk tarafından bilinçsizce kullanılan civanın ölümlere ve ciddi kalıcı hasarlara neden olmasıydı. Tedavinin tüm ülkede belirli standartta bilimsel şekilde uygulanması gerektiğinden Sıhhiye Teşkilatı tarafından 1925 yılında uzman doktorlardan oluşan “*Frengi Komisyonu*” kurulmuştur. Asım İsmail, Necmettin Arif, Hasan Reşat, vekâletin frengi uzmanı Dr. Rebi Hikmet (Barkın) Bey ve Ahmet Şükrü Beylerden oluşturulan komisyon, Mayıs başlarına kadar yürütülen çalışmalarla ilk aşamada bir tedavi planı belirlemiş, Başkan Dr. Asım İsmail, 7 Mayıs’ta Cumhuriyet Gazetesi’ne yaptığı açıklamada frengililerin evlenme durumlarını da ele aldıklarını, bunun için ne yapılması gerektiği hakkındaki tespitlerini vekâlete bildireceklerini aktarmıştır. Komisyon, 1925 yılının Mayıs ayında çalışmalarını tamamlamış, frengi için tüm ülkede uygulanacak bilimsel tedavi yöntemini, verilecek ilaçları ve ilaçların miktarını belirleyerek, bizmojenol ve neosalvarsan adlı ilaçların tedavide daha etkili olduğu sonucuna varmış,³³ ilerleyen yıllarda neosalvarsan³⁴ ve bizmojenolün³⁵ miktarı artırılarak ithaline devam edilmiştir. 1929 yılında yayınlanan kararnameyle de neosalvarsan ilacı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nden satın alınıp tatbik edilmeye başlamıştır.³⁶

Frengi Komisyonu’nun belirlediği yöntemler esas alınarak frengi tedavisinin dünyada gerçekleştirilen son tıbbi uygulamalara göre yapılabilmesi için Sıhhiye Vekâleti tarafından 23 Haziran 1925 tarihinde “*Frengi Tedavi Talimatnamesi*” hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur. Bu talimatname kapsamında uzman doktorlar ve personelleri tarama yaparak frengili hastaları belirleyip ücretsiz şekilde tedavi etmişlerdir. Personelin yetmediği yerde hastalar, hastaneye yatırılarak yine ücretsiz şekilde tedavi görmüşlerdir.³⁷ Sıhhiye Vekâleti’nin tahsisatıyla Ankara’da 15 yataklı Emraz-ı Zühreviye Hastanesi açılmış ve bütün frengili kadınlar genelevlerden çıkartılarak hastanede en gelişmiş seviyede ücretsiz tedavi altına alınmışlardır.

Frengi ile mücadele kapsamında kurumlaşma çabalarına da hız verilmiştir. Bu amaçla 1924 yılında Samsun’da Askeri Cilt ve Frengi Hastalıkları Hastanesi kurulmuş, 1926 yılında Ankara Numune Hastanesi Zührevi Hastalıklar Pavyonu inşa edilmiştir.³⁸

Frengi hastalığı genel olarak cinsel yolla bulaştığı için halk arasında şehvet hastalığı, ahlaksızlık hastalığı gibi görülüp bu hastalığa yakalananlar ayıplanmıştır. Bu nedenle frengi hastaları, hastalıklarını gizleyip sağlık kuruluşlarına başvurmaktan kaçınmışlardır. Bu sorunu çözmek adına frengili hastaların kolayca müracaat ederek gizli bir şekilde kendilerini tedavi ettirebilmeleri için 1927 yılında Ankara ve İzmir’de Deri ve Tenasül Hastalıkları Tedavi Evi tesis edilmiştir. Ücretsiz olarak sağlanan muayene hizmetlerinin yanında tedavi için uygulanan ilaçlar da ücretsiz verilmiştir. Ankara ve İzmir’de birer Deri ve Tenasül Hastalıkları Dispanseri açılarak bu kuruluşların sayısı yıllar içerisinde 16’ya çıkarılmıştır.³⁹ CHP’nin 1927 yılı büyük kongresi için vilayet kongrelerinden gelen dilekçelerde de sıtma ve frengi gibi salgın hastalıklarla mücadele edilmesi, sanatoryum yapılması, eczacıların denetlenmesi ve doktor gönderilmesi istekleri yer almakta, bu da toplumdaki sağlık şartlarına dikkat çekmektedir.⁴⁰ Aynı içerikteki dileklerin 1931⁴¹ ve 1935⁴² kongreleri döneminde de gelmiş olması hastalığın toplumda yarattığı tahribatın devam ettiğini göstermektedir. Parti programı da bu doğrultuda oluşturulmuş, 1931 yılı Parti Programı’nda “*Sıtma, verem, frengi, trahom ve sair sâri hastalıklarla mücadele*

³² Yusuf Ekrem Özdemir, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980’li Yıllara Sağlık Politikaları”, *Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı*, 1/39 (2001), 260; Hatice Güzel Mumyalmaz, “İllet-i Müthişe”: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’de Frengi İle Mücadele”, *Akademik Hassasiyetler*, 7/13 (2020), 139.

³³ Malkoç, *Erken Cumhuriyet*, 80.

³⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2/8.9.2, (19.02.1930).

³⁵ BCA, 30.18.1.2/19.24.3, (05.04.1931).

³⁶ BCA, 30.18.1.2/4.32.2, (26.05.1929).

³⁷ *Frengi Tedavi Talimatnamesi*, T.C. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Ankara 1925.

³⁸ BCA, 30.18.1.1/17.92.8, (14.02.1926); Özdiç, “Cumhuriyet’in İlk”, 11.

³⁹ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1973, 93.

⁴⁰ Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, 29.

⁴¹ Dursun, *Tek Parti*, 53.

⁴² Dursun, *Tek Parti*, 80.

tedbirlerini genişletmeğe devam edeceğiz"⁴³ taahhüdü, 1935 yılı Parti Programı'nın 60. maddesinde "*Sıtma, verem, frengi, trahom gibi bulaşık hastalıklarla savaşa devam edeceğiz*"⁴⁴ sözleriyle sürdürülmüştür.

Frengiye karşı alınan önlemleri idari ve hukuki bir zemine oturtup desteklemek ve salgın haline dönüşmesini engellemek için şiddetli kararlar alındığı da görülmüştür. Örneğin 1928 yılında fırıncıların verem, uyuz ve frengi gibi hastalıklar taşıdığı yolundaki ihbar sonucu, Sıhhiye Müdürü Dr. Neşet Osman Bey, Vakit Gazetesi muhabirine ihbar edilen fırınlara doktor gönderilip fırıncıların üç ayda bir muayene edildiğini ancak muayene edildikten sonra enfekte olup bunu bildirmeyen fırıncı ve yanında çalışan işçilerin şiddetle cezalandırılacağını belirtmiştir.⁴⁵

1925-1926 yıllarında toplam frengili hasta sayısı 84.662 idi. Bunların nüfusa oranı ise %3,3 olarak tespit edilmiştir.⁴⁶ Anadolu'nun bazı bölgelerinde hastalığın daha yoğun seyretmesi buralarda özel bir mücadele sürdürmeyi gerekli kıldığından 1925 yılı sonunda "*Frengi Mücadele Teşkilatları*" kurulmuştur. İlk olarak Bursa'nın Orhaneli ve Sivas'ın Merkez ile Hafik ilçelerinde başlayan çalışmalar, 1929 yılında Ordu, Fatsa, Düzce ve Çarşamba'da açılan mücadele teşkilatlarıyla devam etmiştir.⁴⁷ Zira Sıhhiye Vekili Refik Bey yaptığı açıklamada 1929 yılı vekâlet bütçesine ek tahsisat koyduğunu 1925'ten itibaren yürütülen frengi, trahom ve verem ile mücadelede sıtma kadar başarılı olunamadığını bunun en önemli sebebinin ise maddi imkânsızlıklardan kaynaklandığını ancak frenginin çok olduğu Sivas, Ordu ve Bursa'nın Orhaneli kazasında özel teşkilat ile mücadele edildiğini ve doktorların özverisiyle hastaların tedavi edilmeye çalışıldığını aktarmıştır.⁴⁸ Bu çerçevede genişletilen frengi mücadelesi için İstanbul Gureba Hastanesi'nde Hulusi Behçet ve Osman Şerafeddin Beylerin idaresinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gönderilen doktorlara yönelik olarak kurs açılmış⁴⁹ ve bu kursa katılacak doktorlara özel kadro tahsis edilmiştir.⁵⁰

Dâhiliye Vekili Sivas'ta yaptığı incelemede frengi hastalığına karşı çok ciddi mücadele edildiği, tarama suretiyle 100.000 kişinin muayene edilerek 4.000 kişinin tedavi altına alındığını ve tedavilerin düzenli şekilde devam ediyor olmasının vekâletin olumlu bir faaliyet içerisinde olduğunu gösterdiğini ifade etmiş ancak yetişmiş uzman sayısındaki azlık ve özellikle maaşların düşüklüğünden dolayı doktor bulmaktaki sıkıntıdan dolayı çalışmaların istenilen düzeye gelemediğini anlatmıştır. Bu nedenle mücadeleye hastalığın en çok görüldüğü yerlerden başladığını da ifade etmiştir.⁵¹

Ancak hastalığın yayılmasında en önemli faktör fuhuş olup, özellikle kontrolsüz bir şekilde devam eden gizli fuhşun önüne geçilmekte zorlanılmaktadır. Uygulamada da bazı sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin, 5 Şubat 1921 tarihli kanuna göre zührevi hastalığa yakalanan genelev çalışanlarının tedavi olma zorunluluğu, tedaviden kaçanlara ise hapis ve eğer bu kişi yabancı uyruklu ise sınır dışı edilme cezası vardı. Fakat Polis Müdürlüklerine yazılan dilekçelerde 1412 numaralı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa uygun olarak muhakemelerden karar çıkmadıkça bu gibi hastalıkları taşıyanların tutuklanamayacağına dair haberler duyulmuştur. Böyle bir uygulamanın mücadeleyi engelleyeceğinden bahisle Başvekâletin görüşü sorulmuş ve Adliye Vekâleti Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda ilgili madde hükmünü açıkça ortadan kaldıracak bir hüküm olmadığından toplumun menfaati için emrazı zühreviyeye müptela bulunan fuhuş yapanların zorla muayeneye tabi tutulmaları hakkındaki hükmün geçerli olduğuna karar verilmiştir.⁵²

Kanuni uygulamaların yanı sıra halkın bilgilendirilmesi ve hastalığın teşhis ve tedavi yollarının anlatılması da son derece önemlidir. Bu nedenle 17-19 Eylül 1929 tarihlerinde Ankara'da toplanan "*Üçüncü Milli Türk Tıp Kongresi*"nin en önemli konularından biri de frengi olmuştur.⁵³ Kongrede konu ile alakalı serbest bildirimler sunulmuş, bu konuda Dr. Osman Şerafeddin, Dr. Ahmet Şükrü, Dr. Hasan Reşat, Dr. Hulusi Behçet ve Dr. Fahrettin

⁴³ CHF Nizamnamesi ve Programı, T. B. M. M. Matbaası, Ankara, 1931.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/655/197505818.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴⁴ CHP Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/549/197000602.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; *Ulus*, 8 Mayıs 1935, 3.

⁴⁵ *Vakit*, 13 Eylül 1928, 3.

⁴⁶ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, 85.

⁴⁷ BCA, 30.18.1.2/4.38.5, (19.06.1929).

⁴⁸ *Milliyet*, 13 Mart 1929, 1.

⁴⁹ *Akşam*, 11 Ağustos 1929, 4.

⁵⁰ BCA, 30.18.1.2/4.32.6, (25.05.1929).

⁵¹ BCA, 3010.0.0/177.220.8, (22.07.1929).

⁵² BCA, 30.10.0.0/177.220.11, (20.10.1929); *Resmi Gazete*, Sayı 1415, 4 Şubat 1930.

⁵³ Yıldırım, *İstanbul'un*, 110.

Kerim'in hazırlamış oldukları raporlar tartışılmış, üç günlük kongrenin bir günü frengi hastalığına ayrılmış⁵⁴ ve çeşitli uzmanlar tarafından konferanslar verilmiştir. Paris Tıp Fakültesi Frengi ve Cilt Hastalıkları Profesörü Gougerot bu çerçevede İstanbul'a gelerek bir dizi konferans vermiştir.⁵⁵ Türk uzmanlar da bilimsel gelişmeleri yakından takip etmişler, İstanbul Gureba Hastanesi Emrazı Cildiye ve Efrenciye Uzmanı Dr. Hulusi Behçet ve Samsun Emrazı Zühreviye Hastanesi Uzmanı Dr. Nuri Osman (Eren) Kopenhag'da araştırmalar yapmak ve aynı yerde toplanacak olan Uluslararası Emrazı Cildiye Kongresine katılmak üzere görevlendirilmişlerdir.⁵⁶ Üçüncü Milli Türk Tıp Kongresi'nden altı ay sonra kabul edilen "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu"⁵⁷ üçte biri bulaşıcı, 9 maddesi ise zührevi hastalıklarla mücadelede ayrılmıştır.

3. Hıfzıssıhha Kanunu Çerçevesinde Frengi ile Mücadele (1930-1938)

3.1. Yasal Düzenlemeler

Hıfzıssıhha Kanunu ile zührevi hastalığa yakalananların tedavisinin tamamen ücretsiz yapılmasına devam edilmesi, frengi ile mücadele teşkilatlarının yaptığı muayenelere ve taramalara herkesin katılım sağlaması ve frengi hastası olan kişinin kendisini ve çocuklarını tedavi ettirmesi zorunluluğu getirilmiştir. Zührevi bir hastalığı olduğunu bildiği halde çevresindeki insanlara da bulaştırdığından şüphe edilen kişiler zorla tedaviye alınabileceği gibi hastalığın bulaşmasını önlemek için hastanede tecrit ve tedavi altına da alınılabilir. Hastaya ait her türlü bilginin gizlenmesi ve hastanın bilgilendirilmesi mecbur tutularak, evlenecek kişilere de evlenmeden önce tıbbi muayene olma zorunluluğu getirilmiştir. Bu çerçevede frengi, belsoğukluğu, şankr,⁵⁸ cüzzam, ruh ve verem hastalarının evlenmeleri tamamen iyileştiklerine dair doktor raporu alana kadar yasaklanmış oldu.⁵⁹ Bu yasaklama ise yeni bir tartışma konusunu doğurmuştur. Genç kızların ve kadınların nasıl muayene edileceği bir sorun haline gelmiştir. Bu doğrultuda 17 Ağustos 1931 tarihinde "Evlenme Muayenesi Hakkında Tüzük" yayınlanarak muayene esasları belirlenmiştir. Bu tüzük ile evlenme muayenelerinin kimler tarafından ve ne şekilde yapılacağı ve nelere dikkat edileceği saptanmıştır. Kadınlara ve erkeklere farklı muayene usulü uygulanacak ve kadınlar yalnız ağızlarından ve dirseklerinden muayene edileceklerdir. Hastalık şüphesi olanlara kan tahlili yapılacaktır. Kadınların muayenesi sırasında yanlarında ailesinden biri olabilecek ve muayene sonucu gizli tutulacaktır.⁶⁰

Hıfzıssıhha Kanunu'nun 306. maddesiyle de 5 Şubat 1921 tarihli "Frenginin Men'i ve Tahdid-i Sirayeti Hakkında Kanun" yürürlükten kaldırılmış, 18 Ekim 1930 tarihli "Muayene ve Tedavi Evleri Talimatnamesi"nin 3. ve 4. maddeleriyle kayıtlı frengi hastalarının düzenli bir şekilde tedavi ve takip edileceği ve frengi, belsoğukluğu, verem, sıtma, trahom, karahumma, lekeli humma, kuşpalazı, çiçek, kızıl ve kızamık gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunma yolları ve çocuk bakımı hakkında halkın bilgilendirilmesine karar verilmiştir.⁶¹ Bu birimler en az 5 en fazla 10 yataklı olup bunlardan beş yataklı olanlar mahallî hükümet tabipleri tarafından ve on yataklı olanlar müstakil bir tabip tarafından idare edilecektir. Verilen hizmetlerden ücret alınmayacak, yoksul hastaların ilaçları da ücretsiz verilecektir.⁶²

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından 1931 yılında yayınlanan "Frengi Tedavi Talimatnamesi" ile frengi tedavisinde kullanılan bizmut, cıva, neosalvarsan gibi tıbbi maddelerin kimlere, hangi durumlarda ne miktarda tatbik edileceği belirlenmiştir. Buna göre; hamilelere ve çocuklara uygulanacak tedavi şekli ayrıca açıklanmıştır. Hasta teşhisi konusu da düzenlenmiştir. Donanımlı olan hastaneler ve sağlık merkezlerinde frengili olduğu düşünülen kişilerin teşhis edilmesi için "Wassermann" denilen kan testi uygulanacak, testin uygulanmadığı yerlerde kişiden kan alınıp test yapılan bir kuruma gönderilmeye çalışılacaktır. Bu mümkün değilse frenginin fiziksel belirtilerine bakılacaktır. Talimatname'de 3 yıllık tedavi süreci gün, ay ve yıl olarak şema ile ayrıntılı biçimde verilmiş, hastanın haftada iki defa muayeneye gideceği ve her tedavi sürecinin ardından kaç gün istirahat

⁵⁴ Ayten Arıkan, *Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2005, 222.

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 25-26-29 Mart 1931.

⁵⁶ BCA, 30.18.1.12/12.44.18, (21.06.1930).

⁵⁷ *Resmi Gazete*, Sayı 1593, 24 Nisan 1930.

⁵⁸ "Şankr, cinsel ilişkiyle bulaşan bazı hastalıklarda genital bölgede enfeksiyonun ilk ve ağrısız lezyonu olarak meydana gelen yaradır." Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020, 136.

⁵⁹ *Resmi Gazete*, S. 8909, 6 Mayıs 1930; Malkoç, "Erken Cumhuriyet", 82.

⁶⁰ *Resmi Gazete*, S. 1904, 21 Eylül 1931; İlbaşı Karakuzu, *Sözlüklü Türk Sağlık Mevzuatı*, İstanbul: Yasa Yayınları, 1996, 441-442.

⁶¹ *Resmi Gazete*, S. 1624, 18 Ekim 1930; Malkoç, "Erken Cumhuriyet", 82.

⁶² *Resmi Gazete*, S. 1624, 18 Ekim 1930; Özdemir, "Cumhuriyet Dönemi", 260.

edeceği belirlenmiştir. Tedavisi biten hastalara üç ay sonra Wassermann testi yapılacak, bir yıl sonra tekrar test yapılarak negatif çıkması halinde tedavinin başarılı olup hastanın iyileştiği anlaşılacaktır. Ancak test pozitif çıkarsa bu durumda bir devre daha tedavi uygulanacaktı. Eğer hastaya daha önce neosalvarsan - cıva tedavisi uygulandıysa bu sefer cıva yerine bizmut verilecekti. Bizmut - neosalvarsan tedavisinin ardından yapılan test tekrar pozitif çıkarsa bu sefer neosalvarsan yerine bizmut uygulanıp, hasta bizmut - cıva tedavisi alacaktı. Osteomalazi⁶³ şüphesi olan kişilerin tedavisinde ise cıva kullanılması yasaklanmıştı.⁶⁴ Bu talimatnameyle hastalıkların tedavisi hükümet ve belediye tabipleri aracılığı ile ücretsiz olmuştur. Açılan dispanserlerde, İstanbul, Samsun, Diyarbakır, Sivas, Adana'daki Emraz-ı Zühreviye Hastaneleri ile İstanbul'daki Emraz-ı Zühreviye Dispanserlerinde ve bunun dışında diğer bütün resmi sıhhi müesseselerde hastaların tedavileri yapılmıştır.

Frengi, tedavisi uzun süren bir hastalık olmasından dolayı hastaların ve kullanılan ilaçların takibinin dikkatli ve sürekli yapılmasını mecbur kılmaktadır. Bu nedenle 21 Ocak 1932 tarihli "*Frengi İlaç ve Kayıt Defterlerine Dair Tamim*" ile frengili hastalara o güne kadar uygulanan tedavi ile verilen ilaçların merkezden gönderilen defterlere geçirilmesi ve hastaların tedavilerinin günü gününe kaydedilmesi kuralı getirilmiştir.⁶⁵ Teşhis, tedavi ve takip konusunda yapılan bu düzenlemeleri hastalığın yayılmasında en önemli sebeplerden birisi olarak görülen fuhşun kontrol altına alınmasına dair uygulamalar izlemiştir. Bu çerçevede 1933 yılında "*Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi*"⁶⁶ çıkarılarak biri "*Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonları*" diğeri "*Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonlarına Yardım Heyetleri*" olmak üzere iki kurum oluşturulmuştur. Kontrol altına alınmaya çalışılan fuhuş meselesiyle beraber Frengi Mücadele Teşkilatları'nın da aktif bir şekilde çalıştığı görülmektedir. Sıtma, trahom, verem ve frengi salgınlarıyla mücadele işlerinde görev yapmak üzere yeni memur kadroları tahsis edilirken,⁶⁷ Hıfzıssıhha Genel Müdürü Asım Bey gizli fuhuş ve zührevi hastalıklarla mücadelenin etkili olduğundan hareketle yeni frengi vakasına pek rastlanmadığını ve fuhuş meslek haline getirenlerin de azaldığını;⁶⁸ Vilayet Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü Saffet Bey de Frengi Mücadele Teşkilatları'nın kurulduğu yıldan itibaren başarılı olduğunu ve frengi ile mücadelenin tüm ciddiyetiyle devam ettiğini belirtmiştir. Vekâletten gelen ilaçların frengi teşkilatları, kazalardaki hükümet doktorları ve merkezdeki zühreviye hastanesi tarafından dikkatli ve düzenli bir şekilde uygulandığını, merkezde ve ilçelerde durumu ağır olanların ise hastaneye yatırıldığını aktarmıştır.⁶⁹

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam'ın 1935 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı açıklamalar ise hükümetin frengi ile mücadeleye bakışını göstermesi açısından önemlidir. Zira Saydam, frengi mücadelesini mücadele yapılan yerlerdeki çalışmalar, frengi ile mücadele edilen bölgelerin dışındaki yerlerde bulunan hastaların bizzat kendi başvuruları sonucunda parasız yapılan tedaviler ve İdare-i Hususiye ve Belediyeler tarafından yapılanlar olarak üçe ayrıldığını söylemiş,⁷⁰ ülkede düşünüldüğü kadar frengi vakasının olmadığını, Vekâletin kurulduğundan beri devir alınan frengililerle beraber tespit edilen frengili sayısının 1924 senesi sonuna kadar 213.716 olduğunu açıklamıştır. Bu kişilerden 21.372'sinin tedavi edilip, 37.975 vefat ve diğer sebepler dolayısıyla tedaviden ayrıldığını, 1935 senesinde ise resmi kayıtlarda 154.668 frengili bulunduğunu açıklamıştır. Bu miktarın ülkenin genel nüfusuna oranı ise %0,9 olup bir takım faktörlerle en fazla %2 olacağını ifade eden vekil, hastalığın çoğunlukla görüldüğü Sivas, Yıldızeli, Hafik, Şarkışla kazaları ve çevresinde 1926'da Orhaneli ve Bursa'nın birkaç köyü de dahil olmak üzere bu bölgede, 1928'de Ordu ve Fatsa'da, 1929'da Çarşamba, 1930'da Çaycuma'da özel teşkilatla frengi mücadelesine başladığını, buralarda Vekâlet, İdare-i Hususiye ve Belediye, en çoğu Vekâletten olmak üzere mücadele tahsisatı ile yardım edildiği bilgisini vermiştir. 1934'te 150 kilo neosalvarsan dağıtıldığını ifade etmiştir. Zira frengi mücadelesi sıtma gibi bir hafta kinin verdikten ve tavsiyeler ilave edildikten sonra kendi kendine geçecek türden bir hastalık olmadığından hastalar ancak üç senelik tedavi sonucunda iyileşebilmektedir.⁷¹ Bu nedenle hastalığın kısa sürede yok olması mümkün görünmemekte, sabırlı ve düzenli bir politika ile tedavinin yürütülmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bir devlet

⁶³ "Kemik yumuşaması anlamına gelen ve genellikle D vitamini eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan kemik dokusunda yapısal bozulmalar ve deformasyonların söz konusu olduğu bir hastalık türüdür." Kocatürk, *Açıklamalı Tıp*, 526.

⁶⁴ BCA, 490.1.0.0/1464.6.1, (21.02.1936).

⁶⁵ *Resmi Gazete*, S. 2008, 21 Ocak 1932; *Akşam*, 29 Ekim 1933, 24.

⁶⁶ BCA, 30.18.1.2/40.80.2, (12.11.1933).

⁶⁷ BCA, 30.18.1.2/46.44.1, (20.06.1934).

⁶⁸ *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1934, 2.

⁶⁹ *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Eylül 1934, 4.

⁷⁰ *Zaman*, 27 Mayıs 1935, 2.

⁷¹ TBMMZC, 25 Mayıs 1935, 241; *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1935, 12; *Akşam*, 27 Mayıs 1935, 4.

politikası olarak erken dönem cumhuriyet hükümetlerinin üzerinde durduğu önemli bir mücadele olan frengi mücadelesi süre istemesi ve takip gerektirmesi nedeniyle zorlu bir mücadeleyi gerekli kılmıştır. İlaçların kontrolünün sağlanması da bu politika içerisinde yer aldığından 7 Haziran 1935 tarihli ve 2767 sayılı “*Sıtma ve Frengi İlaçları İçin Kanun*” ile frengi tedavisinde kullanılacak ilaçların ithali, yapılması ve yaptırılması Türkiye Kızılay Cemiyeti’nin sorumluluğuna verilmiştir. Kızılay Cemiyeti’nin sorumluluğu altında olan ilaçların miktarına Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti karar verecek ve cemiyet yurt içinde karar verilen bu miktar kadar ilaç bulunduracaktır.⁷² Bu kararın alınmasındaki temel sebep sıtma ve frengi hastalarının hızla iyileşmesini sağlamak için gerekli ilaçların gecikmeden ve maddi istismar konusu olmadan ulaşılması ve cemiyete düzenli bir gelir kaynağı sağlamaktır. “*Monopol ilaçlar*” olarak tanımlanan bu ilaçların veya hammaddelerinin tüzel kişiler veya başka kurumlar tarafından Kızılay’ın onayı olmaksızın getirilmesi de yasaklanıyordu. Cemiyetin onayı olmadan kaçak yolla getirilen ilaçlara gümrükte el konularak cemiyete verilecek ve kişilere de cezai işlem uygulanacaktı. 20 Haziran 1938’de çıkarılan 3470 sayılı Kazanç Vergisi Kanun’u ile 9 Temmuz tarihinden başlamak üzere bu ilaçların kazanç vergisinin dışında tutulması kararlaştırılmıştır.⁷³

Tüm bu çalışmaların yanında vaka sayısını düşürmek için hükümetin 1935 yılında aldığı karara göre frengi ve belsoğukluğuna karşı alınan tedbirlerin daha sıkı hale getirilmesi adına mevcut mücadele teşkilatlarının genişletilmesine, köy ve kazaların muayene ve teftişe tabi tutulmasına, genişletilen teşkilatlarda görev alacak doktorlar için kurs açılmasına karar verilmiştir. Üç ay devam edecek olan bu kursu bitiren uzman doktorlar Sıhhat Vekâleti tarafından görevlendirileceklerdir.⁷⁴ Ayrıca sıtma, trahom, verem, frengi ve diğer salgın hastalıklarla mücadele işlerinde görev yapmak üzere yeni memur kadroları da tahsis edilmiştir.⁷⁵

Frengi mücadelesi 1936 yılında da hız kaybetmeden devam etmiş 1936 yılının sonuna kadar frengi ile mücadele bölgesi olarak ilan edilen yerlerde muayene edilen 944.624 kişiden 43.471’inde hastalık tespit edilmiş, bunlardan 23.440 kişinin tedavisi yapıp, 20.031 kişinin tedavilerine devam edilmiştir. Bu bölgeler dışında enfekte olduğu tespit edilen 211.952 kişiden 78.715’inin tedavisi yapılarak taburcu edilmiş, 133.237’sinin ise tedavisine devam edilmiştir. Frengi Teşkilatında tedavi için 1925-1938 yılları arasında 353 kilo neosalvarsan ve arsenobenzol, 695 kilo casbis ve bizmojenol, 892 kilo cıva, 210 kilo iyodür potasyum, 160 kilo cıva merhemi kullanılmıştır. Harcanan para miktarı ise 220.000 lirayı bulmuştur. 1.500.000’e yakın muayene yapılmış, bunlardan 52.804 kişide frengi tespit edilmiştir. 27.098’inin tedavisi tamamlanıp ve 25.706 kişinin ise tedavisine devam edilmiştir. Evlilik sırasında getirilen kontrollerdeki muayene mecburiyeti ise hastalığın azalmasında etkili olmuştur.⁷⁶

1937’de Başvekil olan Celal Bayar yeni hükümet programını açıklarken sağlık işlerinin her zaman üzerinde önemle durulan bir mesele olduğunu ve bu konudaki çalışmalara plan dahilinde genişlik verme siyasetine devam edileceğini söylemiş, sıtma, trahom, verem ve frengi gibi hastalıklara karşı yapılmakta olan bilimsel mücadelenin teknik imkanların müsait olduğu derecede geliştirilmesi ve programlaştırılıp hızla hayata geçirilmesinin ilk işleri olduğunu belirtmiştir.⁷⁷ Sıhhat Vekâleti de özellikle frengi ve belsoğukluğu gibi zührevi hastalıklarla çok daha sıkı şekilde mücadele edilmesine karar vermiş, bunun üzerine mevcut teşkilatın genişletilmesine de başlanmıştır. Konu ile ilgili olarak görüşleri alınan Doktor Kadri Raşit Anday “*frengi ve belsoğukluğunun toplumsal ve zührevi hastalıkların başında geldiğini ve her ikisinin de ülkenin en ücra köşelerine kadar giren ve hızla yayılan korkunç bir hastalık*” olduğunu söylemiştir. “*Bu iki hastalık da yaş ayırt etmeksizin bulaşıp diğer hastalıkların yapamadığı korkunç felaketleri meydana getirmiştir. Bahsi geçen bu iki korkunç hastalıkla mücadele etmek için alınacak tedbirlerin başında bir plan yapılarak halkı aydınlatmak gelmelidir. Bu noktada Halkevleri önemli bir rol oynayabilir ve bunun dışında gençlerin olduğu çeşitli toplantı yerlerinde verilecek konferanslardan da iyi bir etki alınacaktır. Ayrıca hükümet veya belediyeler tarafından korunma evleri açılıp ucuz tedavi temin edilmelidir. Bu tedbirleri alınmazsa hastalıklar şiddetlenecektir ki zaten ülkenin nüfus artışı bakımından da bu tedbirlere ihtiyacı vardır. Bunların dışında randevu evlerinin sık sık mühürlenip kapatılması, bu evlerin sahiplerinin kayıt dışı olarak başka evler açmasına neden olduğu için kontrollerin sıklaştırılması daha iyi sonuç verecektir. Emraz-ı Zühreviye Hastaneleri’nin de yatak sayılarının çoğaltılması lazımdır*” diyerek röportajı sonlandıran Dr. Kadri Raşit, vaka

⁷² Resmi Gazete, S. 3029, 15 Haziran 1935.

⁷³ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a*, Cilt 2, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 2001, 158-159.

⁷⁴ Haber, 28 Nisan 1935, 3.

⁷⁵ BCA, 30.18.1.2./56.55.3, (26.06.1935).

⁷⁶ Feridun Frik, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tıp ve Hıfzıssıhha Hareketleri (1923-1938)*, Leverkusen: Universum Basımevi, 1938, 11; Kopar, *Türkiye’de Sağlık*, 217.

⁷⁷ Öztürk, “*Türkiye Cumhuriyeti*”, 170-171.

sayılarının her ne kadar azalmış olduğu görülse de frengi başta olmak üzere zührevi hastalıkların hala çok büyük bir sorun ve tehdit olduğunun altını çizmiştir.⁷⁸

Dönemin Sıhhiye Vekili Aydın Mebusu Dr. Ahmet Hulusi Alataş ise bütçe hakkındaki konuşmasında frengi ve sıtma üzerinde çalışmaların devam ettiğini frengi mücadele mıntıkası dışında 140.000 mücadele mıntıkasında ise 25.000 frengilinin olduğunu ifade etmiştir. Kars'ta tarama vaziyetine Alucra ve Giresun mıntıkası üzerinde de yeniden mücadele başlatılacağını belirten vekil Uşak tarafında da sınırlı bir yerde tarama yapılmasını planladıklarını anlatmıştır. Ülkede frengiden dolayı bir endişelerinin olmadığını, çünkü frengi hastalığının oranının %1'i bulmadığını belirtmiştir.⁷⁹ Göreve başladıktan sonra mevcut durumu kontrol etmek, bilgi almak ve yapılması gereken düzenlemeleri görmek için İstanbul'daki hastaneleri ve çeşitli sağlık kuruluşlarını gezen vekil, bir sonraki yıldan itibaren mevcut hastanelerin bazılarında yeni teşkilatlar oluşturulacağını ve bu teşkilatların özellikle dahili hastalıklara yoğunlaşacağını belirtmiştir. Ayrıca frengi ve trahom gibi hastalıklarla şiddetli şekilde mücadele edilmesi ve bu hastalıklar üzerinde çalışan teşkilatların takviyesi üzerine araştırmalar yapılarak, esaslı bir doktor kadrosunun kurulmasına çalışacaklarını da sözlerine eklemiştir.⁸⁰ Bu dönemde vekâlet tarafından yapılan açıklamalar, frenginin kontrol altına alındığı, vaka sayılarının ülke genelinde düşük seyrettiği ve artık endişe edilmesine gerek olmadığı yönündedir. Nitekim vekâlet 1937 yılı içinde ülkedeki frengi mücadelesinde bir sene içinde 176.193 kişinin frengi muayenesine tabi tutulduğunu bu kişiler içerisinde 5.426 kadın, 3.907 erkek olmak üzere 9.333 frengilinin tespit edilerek 7.083 frengili hastanın tedavi edildiğini, geri kalan 19.387 kadın, 11.319 erkek olmak üzere 25.106 frengilinin tedavisine de 1938 yılı içerisinde devam edileceği açıklanmıştır.⁸¹ Köy çocuklarında irsi frenginin yoğun olarak görülmesi üzerine okullarda ve köylerde sağlık taramaları yapılmış, çocuklar muayeneden geçirilmiştir. Frengi ile mücadele cemiyeti teşkilatının ise geniş ölçekte çoğaltılacağı açıklanmıştır.⁸² Türkiye ile diğer ülkeler kıyaslandığında bulaşıcı hastalık oranlarının Türkiye'de çok daha düşük seyretmesi bu konuda gerçekleştirilen mücadelenin başarılı bir sonucudur.⁸³

3.2. Hastalığın Yayılmasında Fuhşun Rolü ve Bu Konuda Alınan Tedbirler

Frengi ile mücadele kapsamında, hastalığın yayılmasına neden olduğu düşünülen ve dönemin önemli sorunlarından biri olarak görülen bir başka mesele de fuhuştur. Çünkü fuhuş hem zührevi hastalıkların yayılmasına neden olan hem de milleti ahlaksızlığa sürükleyen bir felaket olarak görülmüştür. Devletin görevinin fuhşu ceza tehdidi altına alıp kanun ile yasaklamak olduğu düşünülmüştür. Ahlaki düşünceye göre ise fuhuş nefret edilen ve iğrenç bir fiil olmalıydı. Bu nedenle Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 128. maddesi⁸⁴ gereğince 1932 yılında "*Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü*"⁸⁵ kabul edilmiştir. Bu tüzük ile yeni genelevlerin açılması, mevcut genelevlerde yeni kadınların çalıştırılması ve genelevlerde içki içmek, çalgı çalmak yasaklanmıştır. Yabancıardan fuhuş yapanların, fuhşa aracı olanların ve genelev işletenlerin sınır dışı edilecekleri bildirilmiştir. Aynı şekilde bar ve müzikhol gibi yerlerde çalışan yabancıların, uygunsuz davrandıkları takdirde aynı işleme tabi tutulacakları aktarılmıştır.⁸⁶ Ancak genelev ve fuhuş konusunda getirilen yasaklar beklenen etkiyi göstermemiştir.⁸⁷ Fuhuş yaparak geçimlerini sağlamak isteyenler şehirlerin çeşitli bölgelerine ve özellikle köylere dağıldıkları için pek çok şikâyet alınmaya başlamıştır. Konu ile ilgili olarak Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile Dâhiliye Vekâleti temsilcilerinden oluşan komisyon 21 ve 22 Mart 1932 tarihlerinde toplantı yapmıştır. "*Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele İçin Toplanan Komisyon*"da önce Dahiliye Vekâleti temsilcilerinin görüşleri alınmıştır. Temsilcilerin görüşü; fuhşun, milletin varlığını tehlikeye atan bir hastalık olduğu ve devletin bu hastalığı tamamen ortadan kaldırmak için genelevleri kapatmak, fuhuş yapanları ve yaptırımları takip ederek cezalandırılmalarını sağlama yönündedir. Zührevi hastalıkları ortadan kaldırmak için

⁷⁸ *Kurun*, 15 Kasım 1937, 1-4.

⁷⁹ TBMMZC, D. 5, C. 25, 24 Mayıs 1938, 167; *Ulus*, 25 Mayıs 1938, 6.

⁸⁰ *Kurun*, 15 Temmuz 1938, 5.

⁸¹ *Ulus*, 7 Temmuz 1938, 2; *Akşam*, 8 Temmuz 1938, 2.

⁸² *Kurun*, 19 Ekim 1938, 3.

⁸³ *15. Yıl Kitabı*, 335.

⁸⁴ "*Sıhhat ve İçtimai Muavenet ve Dâhiliye Vekâletleri müştereken bir yönetmelik neşrederek umumi kadınlar ve evlerin tabi olacakları hükümler ve bu fuhuş yüzünden intişar eden hastalıkların ve bilhassa zührevi hastalıkların sirayetini mani olacak tedbirleri tespit ve yine müştereken tatbik ederler. Umumi kadınlarla umumi evler ve bunlara benzer mahaller bu yönetmelikte tarif ve tehdit olunacaktır.*" *Resmî Gazete*, S. 1489, 6 Mayıs 1930.

⁸⁵ İlbaşı Karakuzu, *Türk Sağlık*, 460.

⁸⁶ *Resmî Gazete*, S. 2560, 23 Kasım 1933; Zafer Toprak, "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933", *Tarih ve Toplum*, 39 (1987), 31-40.

⁸⁷ *Vakit*, 19 Nisan 1931, 10.

genelevlerin açılması ve fuhşun kontrol altında tutulması fikrinin kesinlikle yanlış olduğu, Lozan Antlaşması ile taahhüt edilen beyaz kadın ticaretinin yasaklanması ve engellenmesi için fuhuş suçunu işleyen kişilerin tespit edilerek cezalandırılması gerektiği savunulmuştur. Fuhuş ile mücadele için; ceza kanununda şiddetli hükümlerin olması, iş bulunduğu halde fuhşa yönelenlerin uzaklaştırılması, hasta olduğunu bildiği halde başkaları ile birlikte olanların ağır şekilde cezalandırılması, tedavi koşulları, dispanserler kurulması ve halkın bilgilendirilmesi gibi konu başlıkları gündeme gelmiştir. Ardından Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti temsilcileri sorunu tarihsel olarak ele alıp, fuhşun ne yapılırsa yapılsın engellenmesinin mümkün olmadığını, dünyanın her yerinde kontrol altına alınarak zararın en aza indirildiğini aktarmışlardır. Her ülke kendi halkının bilgi ve bilinç düzeyine göre bir uygulama seçmiş, Avrupa ve Amerika’da gelişmiş pek çok ülke fuhşu yasaklamak yerine kontrol altında tutmayı tercih etmişlerdir. Hal böyleyken Türkiye’de de bu yol izlenip başarı elde edilebilirdi. Fuhşu kontrol altına almamak zührevi hastalıkların ülkenin her yerine yayılmasını kabul etmek demektir. Çünkü zührevi hastalığa yakalananlar özellikle genelevlerde çalışan kadınlar bir yasal düzenleme olmadıkça kendileri tedavi olmaya gitmezlerdi. Yapılan araştırmalara göre fuhşun devlet kontrolü altında olduğu yerlerde zührevi hastalık oranı %5 iken fuhşun yasaklandığı yerlerde bu oran %40’ı geçmektedir. Bu oran farkının sebebi fuhşun yasaklandığı yerlerde polis ve sağlık ekiplerinden saklanarak kayıt dışı ve gizli yapılan fuhşun artması dolayısıyla tedavi başvurusunun da yapılamamasıdır. Öyle ki Samsun’da bir frengi hastanesinde 5 yılda görülecek vaka sayısı 6 ayda görülmüştür. Ayrıca bu durum zührevi hastalıkların, özellikle frenginin, yayılmasının yanında ahlaki yönden ve güvenlik açısından da birçok sıkıntının yaşanmasına neden olmuştur. Nihayet komisyonun 5 Nisan 1932 tarihinde imzaladığı raporda genelevleri kapatmanın çare olmadığı bu yerlerin düzen ve kontrol altına alınmasının şart olduğu sonucuna varılmıştır.⁸⁸ Nitekim 1933 yılında Türkiye’ye gelen Hamburg Üniversitesi Profesörlerinden Cilt ve Zührevi Hastalıklar Uzmanı M. Paul Mülzer de fuhşun yasaklanmasının gizli fuhşu artıracığı ve bu durumun frengi ile diğer zührevi hastalıkların vaka sayılarında artışa neden olacağını belirtmiştir.⁸⁹

Bunun üzerine frengi mücadelesinde fuhşu engellemek yerine denetim altına almanın daha iyi bir sonuç ortaya koyacağına dair alınan karar pekişmiştir. Buradaki amaç gizli fuhşu önleyip hastalığın yayılmasını engellemektir. Böylece fuhşun ve genelev açmanın tamamen yasaklanması girişiminden 12 Kasım 1933 tarihli ve 15264 sayılı “Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi”⁹⁰ ile vazgeçilmiştir. Bu nizamname ile genelevlerin yeniden açılmasına izin verilmiş ve 23 Kasım 1933 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁹¹ 8 kısım ve 126 maddeden oluşan nizamname ile fuhuş nedeniyle bulaşan zührevi hastalıkların yayılmasını önlemek ve fuhşu denetleyip kamu düzenini sağlamak için biri “Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonları” diğeri “Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonlarına Yardım Heyetleri” olmak üzere iki kurum oluşturulmuştur. Komisyonun görevi, fuhuşla bulaşan zührevi hastalıkların yayılmasını önlemek, gerekli tedbirleri almak, zührevi hastalıkların ve fuhşun yayılmasını önlemeye yönelik yasalara uyulup uyulmadığını denetlemek ve teşkilatın raporlarını kontrol etmektir. Yardım heyetleri ise komisyonun kurulmasının mümkün olmadığı yerlerde ilçe merkezlerinde en yakın komisyona bağlı olarak faaliyet göstereceklerdi. Görevleri, buldukları bölgede zührevi hastalığı bulunan ya da hasta olduğundan şüphe duyulan kişileri tespit etmek, genelevlerde çalışan kişileri araştırmak ve bağlı oldukları Zührevi Hastalıklarla Mücadele Komisyonuna bildirmek, fuhşa teşvik ile fuhuş için gizli yer sağlama suçlarını işleyen kişileri belirleyip haklarında resmi işlem başlatmaktır.⁹²

Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi’ne göre; genelevler komisyonun belirlediği bölgelerde açılabilir, bu bölgeler umumi caddelerden gözükmeyecek ya da bu caddelere yakın olmayacaktır. Bunun dışında yine bu evler ibadethanelerin, resmi dairelerin ve okulların yakınında açılmayacaktı. Fuhuş yapan ve yaptığından şüphelenilen kadınların fuhuş yapmasına neden olan sebepler araştırılıp, bu işi yapmak istemiyorlarsa başka bir iş bulup hayatlarına devam edebilmeleri için komisyon tarafından himaye edilerek kimlikleri bir süre gizli tutulacak, aksi durumda genel için geçerli olan hükümlere tabi tutulacaklardı. Nizamnamede “umumi kadın” olarak ifade edilen bu kadınların kişisel bilgileri, ikametgâh ve çalışma yerleri kaydedilecektir. Haftada iki kere kendilerini resmi ya da hususi tabibe muayene ettirmek zorundaydı. Eğer tedavilerini aksatır veya gelmezlerse, zorla getirilir ya da tecrit edilirdi. Tedavi için

⁸⁸ BCA, 30.10.0.0/177.221.5, (05.04.1932).

⁸⁹ *Milliyet*, 10 Haziran 1933, 5; *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1933, 2.

⁹⁰ BCA, 30.18.1.2/40.80.2, (12.11.1933).

⁹¹ *Resmi Gazete*, S. 2560, 23 Kasım 1933.

⁹² *Resmi Gazete*, S. 2560, 23 Kasım 1933; *Milliyet*, 18 Eylül 1933, 5.

komisyonun belirlediği, genelevlere yakın bölgelerde muayenehane ve yeterli büyüklükte hastane açılır eğer bu mümkün olmazsa ya da söz konusu bölgede umumi kadın sayısı az ise mevcut hastanelerden bir veya birkaç koğuş zührevi hastalığa yakalananların tedavisi için ayrılırdı. Genelev sahipleri de yanlarında çalışıp hastalığa yakalananları 24 saat içinde bildirmek zorundaydılar. Tüm genelevlerde mutlaka prezervatif, korunma merhemi ve damlaları hazır bulundurulmak zorunluydu. Bunlardan sadece prezervatif ücret karşılığında verilirken korunma merhemi ve damlası isteyenlere ücretsiz verilecekti. Bu gibi yerlerde ziyaretçilere korunma tedbirlerinin önemini ve gereken tedbirlerin nasıl alınacağını öğretmek için Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından hazırlanan levhalar bulundurulacak ve bunlar evin her odasında görülür şekilde asılı olacaktı. Genelev sahipleri bu levhaları kesinlikle indiremez, üzerine başka bir şey asamaz, yıpranması ya da kaybolması durumunda ise muayene tabipliğinden yenisini isteyip tekrar asmak zorundadırlar. Zührevi Hastalıklarla Mücadele Komisyonları umumi kadınları fuhuş hayatından çıkarabilmek için bu konularda çalışmalar yapan hayır kurumlarıyla temasa geçerek birlikte hareket edeceklerdi. Teftişler sırasında kadınlarla beraber olan ve zührevi hastalıklardan birine yakalandığı düşünülen erkeklerin sağlıklı olduklarına dair rapor göstermeleri ya da muayene olup hasta olmadıklarını ispat etmeleri için adresleri alınırdı. Sabit bir adresi olmayanlar doğrudan muayeneye gönderilir, hasta oldukları tespit edilirse Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gereğince muamele görürlerdi. Halkın gelip geçtiği yerlerde gizli ve açık şekilde fuhuş yapan kadınlar zabıta tarafından bu halden men edilir ve haklarında Türk Ceza Kanunu'nun 419⁹³, 421⁹⁴ ve 576.⁹⁵ maddeleri gereğince işlem yapılırdı. Nizamnameye uymadığı tespit edilen evler 15 gün ila 6 ay süre ile mühürlenir, bir yıl içinde üç defa mühürlenene genelevler ise tamamen kapatılarak işletmecilerine bir daha genelev açma izni verilmezdi. Komisyonun kayda aldığı bilgiler gizli olup, bu bilgileri dışarı sızdıranlar “devletin gizli kayıtlarını ifşa etme” suçu işlemiş olduğundan haklarında cezai işlem başlatılırdı.⁹⁶

Bilgilerin gizli tutulma amacı bir şekilde fuhuş yapmaya başlayıp pişman olan ve yeni bir hayat kurmak isteyen kadınları korumaktır. Böylece bu nizamname ile fuhuş kontrol ve denetim altına alınıp başta frengi olmak üzere zührevi hastalıkların yayılması engellenmeye çalışılmıştır. Ancak nizamnamenin uygulanmaya başlamasıyla yaşanan aksaklıklar nedeniyle bazı maddelerde değişiklikler yapılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 27 Ağustos 1934 tarihli toplantısında nizamnamenin 20. ve 79. maddesindeki genelevlerde çalışacak olan kadınların 18 yaşında olması hükmü 21 yaş olarak değiştirilmiştir.⁹⁷ 22. ve 42. maddeler gereğince haftada iki kez muayene olmak zorunda olan genelevlerde çalışan kadınlar, muayeneye gelmeseler de mahkemelerin ceza vermediğini gördüklerinden, mazeret belirtmeden muayeneye gelmemeye başlamışlardır. Bunun üzerine 27 Aralık 1938 tarihinde bu maddelerde de değişiklik yapılmıştır. Buna göre kadınlar muayeneye gelmedikleri takdirde zorla tutulup muayene edilecekler ve zorunlu tedavi ile tecride tabi tutulacaklardır.⁹⁸ Birçok kez zorla kontrole getirilenler ya da izini kaybettirenler Türk Ceza Kanunu'nun 526.⁹⁹ maddesine göre cezalandırılacaklardır.

4. Frengi Hastalığına Karşı Halkı Bilgilendirilmeye Yönelik Çalışmalar

Tedavi ve teşhisin yanı sıra halkı hastalıktan korumaya çalışmak önem arz etmekte bu nedenle de gerek basın gerekse 1932 yılında faaliyete geçen halkevleri çeşitli yollarla halkı bilgilendirmeye ve uyarmaya çalışmaktadır. Milliyet Gazetesi muhabiri Hilmi A. Malik “Sinemanın müsbet tesirleri” başlıklı yazısında bazı köyleri kasıp kavuran sıtma, frengi ve trahomluların uğradıkları zararları, onlardan korunmayı ve tedavilerini gösterir usulleri filmlerle köylere ve köy mektepleri talebesine göstermenin ülkenin hayati meselesi olduğunu belirtmekte,¹⁰⁰ Ankara radyosunda Doktor Abdurrahman Bayrakal frengi üzerine bir konuşma yaparak, frengi hastalığı olanların tedavi yöntemleri ve hastalıktan korunma yolları hakkında bilgi vermektedir.¹⁰¹ Samsun Halkevi'nin düzenlediği

⁹³ “Alenen hayâsızca vazı ve hareketlerde bulunanlar on beş günden iki aya ve o suretle filii şeni icra edenler altı aydan bir seneye kadar haps olunur ve her halde on beş liradan elli liraya kadar ağır cezayı nakdi alınır.” TBMMZC, D. 2, C. 23, 1 Mart 1926, 45.

⁹⁴ “Kız ve erkek genç kimselere söz atanlar üç aydan altı aya kadar hapsedilir.” TBMMZC, D. 2, C. 23, 1 Mart 1926, 45.

⁹⁵ “Bir kimse edebe muhalif bir surette halka görünür veya bir yerini gösterir veyahut söz, şarkı ve sair suretle halkın edep ve nezahetine tecavüz eylerse bir aya kadar hafif hapse veya beş liradan otuz liraya kadar hafif cezayı nakdiye mahkûm olur.” TBMMZC, D. 2, C. 23, 1 Mart 1926, 61.

⁹⁶ Resmi Gazete, S. 2560, 23 Kasım 1933.

⁹⁷ BCA, 30.18.1.2/47.59.1, (27.08.1934).

⁹⁸ BCA, 30.10.0.0/177.222.3, (21.02.1939).

⁹⁹ “Her kim, salahiyettar merciden kanun ve nizamlara aykırı olmayarak verilmiş bir emre itaatsizlik eder yahut ammenin istirahat ve selameti veya madelet düşüncesiyle merciinden kanun ve nizamlara muhalif olmayarak ittihaz edilmiş bir tedbire riayet etmezse bir aya kadar hafif hapis veya elli liraya kadar hafif para cezasına mahkûm olur.” TBMMZC, D. 2, C. 23, 1 Mart 1926, 57.

¹⁰⁰ Milliyet, 27 Şubat 1934, 4.

¹⁰¹ Ulus, 21 Aralık 1934, 4.

köy gezisinde ise Hükümet doktoru Veysi Tevfik Bey frengi ve belsoğukluğu hakkında bir konferans vererek, frengi tahribatını gösteren tablolarla köylüleri bilgilendirmiştir.¹⁰²

Hükümet tarafından alınan önlemler ve uygulanan yaptırımların yanında halkın sağlık eğitimi görmesi ve bilinçlendirilmesi de bulaşıcı ve salgın hastalıklar konusunda yapılan mücadelenin kalıcı olması adına çok önemliydi. Doktor Tevfik Rüştü (Aras) Bey, 1914 yılında sıhhiye müzelerinin gerekliliğini ve Berlin'deki gibi ülkemizde de bir sıhhiye müzesinin açılmasının önemini anlattığı bir yazı yayımlamıştır.¹⁰³ Bu nedenle 1918 yılında Sultanahmet'te açılan Sıhhiye Müzesi, cumhuriyetin ilk yıllarında halka verem, çiçek ve frengi gibi hastalıklardan korunmanın yollarını öğretmek, tifüs, sıtma gibi bittin ve sivrisinekten geçen hastalıklarla ve zararlılarla mücadele şekillerini göstermek; yiyecek, içecek ve giyeceklerin, yatılacak ve oturulacak yerlerin temiz tutulmasını teşvik etmek gibi konularda görevlendirilen bir kuruluş olmuştur.¹⁰⁴ Halkevlerinin içtimai yardım şubeleri de bu konuda katkı sağlayarak sıhhi müzeler açmış ve sıhhi konferanslar vermiş,¹⁰⁵ 1938 yılında ise Sıhhiye Müzesi'nin bahçesine sağlık ve hastalık hakkında yurtdışından getirilen öğretici filmlerin gösterildiği 250 kişilik bir sinema yapılmıştır. Ayrıca insanlara hastalıklardan korunmanın yanında hiçbir hastalıktan, özellikle genel olarak cinsel yolla bulaştığı bilinen frengiden, utanılmaması gerektiğini, tıpta böyle bir durumun asla söz konusu dahi olmadığını anlatmak için radyo yayınları yapılmış, gazetelerde bu konuya özel köşeler ayrılmış, broşürler ve kitapçıklar da dağıtılmıştır.¹⁰⁶

Sadece ülkemizde değil aynı zamanda tüm dünyada frengi hastalığı önemli bir sorundu ve tam anlamıyla tehdit unsuru olmaktan çıkmamıştı. Konu ile alakalı yapılan çalışmalar, alınan önlemler ve atılması gereken adımlar bilim insanları tarafından takip edilip, düzenlenen kongrelerde hastalıkla mücadele için önemli bilgiler aktarılmıştır. Bu önemli kongrelerden biri olan, dünyanın en ünlü deri ve frengi uzmanlarının katıldığı ve 1935 yazının sonunda Budapeşte'de düzenlenen, Evrensel Dermatoloji Kongresi'ne ülkemizden Tıp Fakültesi Deri ve Frengi Hastalıkları Profesörü Doktor Hulusi Behçet davet edilmiş,¹⁰⁷ yine Behçet Bey tarafından radyo konferansları verilerek frenginin utanılacak ya da saklanacak bir hastalık olmadığı anlatılarak halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁸ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ise türlü hastalıktan korunma yollarını gösteren on üç parça filmi ülkenin her tarafına göndererek, genel sinemalarla halkevi salonlarında halka, talebeye, öğretmenlere, askerlere parasız gösterilmesini sağlamıştır. "*Frengi nedir, nasıl geçer?*" isimli film de bu çerçevede gösterilen filmler arasında yer almaktadır.¹⁰⁹ İstanbul Türk Deri ve Zührevi Hastalıklar Cemiyeti de frenginin soysal zararlarına engel olmak hususunda üç ay süresince düzenli olarak üniversite öğrencilerine Kızılay Cemiyeti'nin getirttiği filmlerle beraber konferanslar vererek bu konuda aydınlatıcı olan piyesler sergilemişlerdir. Sıhhat Vekâletinin izniyle sıhhi müzeden alınacak molâjlarla halkevlerinde frengi ve zührevi hastalıklar üzerine dersler verilecektir. Ayrıca zührevi hastalıklar ve korunma yolları ile ilgili olarak yazılmış eserler de okullarda verilen konferanslardan sonra ücretsiz olarak dağıtılmış,¹¹⁰ hastalık hakkındaki konferanslar Nisan ayında da yinelenmiştir.¹¹¹ Ankara Sergi Evi'nde de Sağlık Sergisi açılarak halkın bulaşıcı hastalıklar hakkında bilgilendirilmesine çalışılmıştır.¹¹² İstanbul Gureba Hastanesi'nde olan Deri ve Frengi Hastalıkları bölümünde doktorlar için 3 ay sürecek olan frengi hastalığı tatbikat kursu açılacağı ve başarılı olan doktorların frengi ile mücadele teşkilatında görevlendirileceği duyurulmuştur.¹¹³ 1931 yılında frengi hastalığı hakkında İstanbul'da çeşitli konferanslar veren Prof. Gougerot Eylül 1935'te yeniden davet edilmiş ve İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencilerini frengi hastalığı ve yeni tedavi yöntemleri hakkında bilgilendirmiştir.¹¹⁴ Sıhhat Vekâleti müsteşarı Hüsametdin Bey de Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti Sıhhi Komitesi toplantılarına

¹⁰² *Akşam*, 1 Ağustos 1934, 6.

¹⁰³ Dr. Tevfik Rüştü Aras, "Sıhhi Müze Hakkında", *Uluslararası Müze Eğitimi Dergisi*, Çev. Yusuf Ziya Aktaş, 2/1 (2020), 15.

¹⁰⁴ *Sıhhi Müze Atlası*, Ankara: Sıhhiye Vekâleti Neşriyatı, 1926, 11-22. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1662>

Aras, "Sıhhi Müze", 19; Akile Gürsoy, "Sağlık, Gençlik, Güzellik", *Üç Kuşak Cumhuriyet*, Ed. Uğur Tanyeli, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, 42.

¹⁰⁵ *15. Yıl Kitabı*, Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi, 1938, 17. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/553>

¹⁰⁶ Gürsoy, "Sağlık", 42.

¹⁰⁷ *Kurun*, 8 Mayıs 1935, 4.

¹⁰⁸ *Kurun*, 19 Şubat 1935, 8.

¹⁰⁹ *Ulus*, 6 Ağustos 1935, 5.

¹¹⁰ *Akşam*, 5 Şubat 1935, 3.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1935, 2.

¹¹² *Ulus*, 13 Ekim 1935, 6.

¹¹³ *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1935, 7; *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1935, 6; *Kurun*, 18 Şubat 1935, 9.

¹¹⁴ *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1935, 6.

katılmış ve Türkiye’de hastalığın tedavisi ve uygulanan yöntemler hakkında bir sunum yapmıştır.¹¹⁵ Doktor Hulusi Behçet de 15 Şubat 1935 tarihinde İstanbul Radyosu’nda “*Frengi niçin ayıp görülür? Frengiyi neden gizli tutmak adet olmuştur? Tabiatla ayıp denen hastalık var mıdır?*” konulu bir konferans vermiş ve bu konferansın metni İstanbul Deri ve Zührevi Hastalıklar Kurumu tarafından basılmıştır.¹¹⁶

Karaman Halkevi ise yaptığı toplantılarda halka Hilâl-i Ahmer’in gönderdiği frengi filmini göstererek toplumun bilinçlenmesinde aktif rol oynamıştır.¹¹⁷ Prof. Dr. Hulusi Behçet üniversitede frengi tarihine dair bir konferans vererek hastalığın Türkiye’de 93 harbenden sonra yayılmaya başladığını söylemiş,¹¹⁸ 27 yıllık çalışmanın sonunda yayınladığı “*Frengi Dersleri*” isimli kitabı hastalığın tedavisinde temel bir başvuru eseri olmuştur.

Vekâletin çalışmaları kamuoyunun da desteğini almış, örneğin Marmaris Hükümet Doktoru B. Halit Aybars tarafından bir sıhhat müzesi açılmıştır. Doktor, balmumundan yapılmış malzemelerle frengi, bel soğukluğu, sıtma hastalıklarını ve bunların zararlarını gösteren canlı tablolar yaparak duvarlara asmış ve müzeyi gezenleri hastalık hakkında bilgilendirmiştir.¹¹⁹ Halkevleri de halkın hastalığa karşı bilinçlendirilmesi önemli bir rol üstlenmişler, çeşitli konferanslar, kurslar hazırlayarak hastalık hakkında bazı filmlerin gösterilmesine de öncülük etmişlerdir. Örneğin Ankara Halkevi’nin gezici kol gençleri Mamak’ta kahvede topladıkları halka kol gençleri köylülere birçok tehlikeli hastalıkların geçme sebepleri ile frengi hastalığı hakkında konuşmalar yaparak filmler göstermişlerdir.¹²⁰ Tekirdağ Halkevi de bir buçuk ay süreyle salgınlar ve korunma yolları ve frengi hakkında Sağlık Korucuları kursu verileceğini duyurmuştur.¹²¹

5. Frengi Hastalığına Karşı Yürütülen Mücadelenin Kamuoyundaki Yansımaları

Frenginin tedavisi ve önlenmesi konusunda büyük gayret gösteren hükümetlerin mücadelesi kamuoyu gündeminde de sık sık yer almış ve destek bulmuştur. Örneğin, Diyarbakır’da tüm genelevlerin sağlık şartlarına uygun şekilde düzenlendiği, badana yapılarak burada çalışan kadınların muayeneden geçirildiği aktarılmıştır. Öyle ki komisyonca yapılan nasihatler sonucunda fuhuştan vazgeçen ve evlenen kadınların olduğu Emraz-ı Zühreviye hastanesinin özellikle frengili hastaları ciddi bir tedaviye tabi tuttuğu belirtilmiştir.¹²² Aydın’da ise sıhhat işlerine ayrılan senelik bütçeden frengililer için 500 liralık ilaç satın alındığı,¹²³ ayrıca bir önceki sene 200 lira olan frengi mücadele tahsisatının da 1000 liraya çıkarıldığı söylenmiştir.¹²⁴ Denizli’nin Kızılhisar nahiyesinde Doktor İbrahim Naci Bey’in görevlendirilmesiyle nahiye halkı doktor için kaza merkezine kadar gidip gelmekten kurtulmuş ve hastalığın önüne geçilmesinde önemli yol kat edilmiştir.¹²⁵ Vakit Gazetesi de Zonguldak’taki frengi hastalarının sayısına dikkat çekerek daha etkili bir mücadele yapılması gerektiğini gündeme getirmiş,¹²⁶ bu haberin sonrasında Eylül ayında Zonguldak’ta yeni bir frengi mücadele dispanseri vücuda getirileceği, bunun için faaliyete girilmiş olup, dispanserin kadrosunun hazırlanmaya başladığı belirtilmiştir.¹²⁷ Aydın ilinde ise 1933 yılından frengi mücadelesine yazılı 244 erkek 357 kadına ilaveten 1934 yılında 122 erkek 186 kadının daha yazıldığı bu 909 frengiliden 35’inin tedavisinin bitirildiği, 14’ünün öldüğü 70’inin ise bölge dışına çıktığı; 469 kadın 321 erkeğin de halen tedavi edilmekte olduğu görülmektedir.¹²⁸ İstanbul’un kaza, nahiye ve köylerinde fakir ve yardıma muhtaç frengili hastaların tedavisi için 600 seri neosalvarsan ve 230 şişe bizmojenol satın alındığı, dispanser doktorlarının fakir hastaları tedavi ettiği gazetelere yansımış, bulaşıcı hastalıklara karşı korunma yollarını halka öğretmek için Sıhhi Murakabe Merkezi’nin açıldığı duyurulmuştur.¹²⁹

¹¹⁵ *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1935, 3.

¹¹⁶ “Prof. Dr. Hulusi Behçet’in (1889-1948) Frengi Hakkındaki Bir Radyo Konuşması”, Haz. Nuray Demirci, Çağatay Üstün, *Lokman Hekim Dergisi*, 3/1 (2013), 53-54.

¹¹⁷ *Son Posta*, 11 Haziran 1936, 5

¹¹⁸ *Akşam*, 21 Mart 1936, 3.

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1938, 5; *Ulus*, 8 Mart 1938, 6.

¹²⁰ *Ulus*, 26 Mayıs 1938, 2.

¹²¹ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1938, 2.

¹²² *Son Posta*, 2 Nisan 1934, 4.

¹²³ *Milliyet*, 22 Ocak 1934, 5.

¹²⁴ *Milliyet*, 3 Mart 1934, 6.

¹²⁵ *Akşam*, 17 Ağustos 1934, 7.

¹²⁶ *Vakit*, 16 Ocak 1934, 10.

¹²⁷ *Vakit*, 21 Eylül 1934, 2.

¹²⁸ *Ulus*, 1 Ağustos 1935, 3.

¹²⁹ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1934, 6.

Toplumsal alanda hiç durmadan devam eden çalışmalar sahadaki mücadeleyle birleşmiş ve ülkenin her tarafına yayılarak, kurulan mücadele teşkilatları hastalığın teşhis ve tedavisinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Örneğin Tokat,¹³⁰ Cide ve İnebolu'da¹³¹ mücadele teşkilatı kurulmuş, Cide kazasında frengi ile savaşmak üzere Samsun bölgesi savaş kurulundan bir grup Kastamonu'ya atanmıştır.¹³² Zonguldak'a gelen frengi savaş kurulunun da şehir ve köylerde faaliyete geçmesinin türlü zorluklar çeken köylüleri çok sevindirdiği ifade edilmiştir.¹³³ Boyabat, Sinop, Ayvacık, Gerze'de frengi mücadelesine başlanarak,¹³⁴ Bartın'daki çalışmalar doktorların kontrolünde yürütülmüştür.¹³⁵ Çorlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nin de açıldığı 1927 tarihinden itibaren frengi ve cilt hastası olan 65 kadın ve 123 erkeğin tedavi edildiği anlaşılmaktadır.¹³⁶ Safranbolu'da ise frengi mücadele teşkilatı bütün köylerde tarama yapmış, frengililer tespit edilerek mücadeleye başlanmıştır.¹³⁷ Samsun'da 1938 senesinin bütçesine yeterli miktarda tahsisat konulmuş, ayrıca seyyar frengi mücadele tahsisatına da ilaveler yapılmıştır.¹³⁸ Tokat'taki mücadele devam ederken,¹³⁹ Ordu vilayetinde mücadelesini bitiren frengi mücadele heyeti Giresun'a giderek çalışmalarına orada devam etmiştir.¹⁴⁰ Boyabat'ta da 1938 yılı Ocak ayı sonuna kadar 57.196 kişi muayeneden geçirilerek, 21 yerde tedavi istasyonu yapılmış,¹⁴¹ Kasım ayında ise ikinci tedavilere geçilmiştir.¹⁴² Bolu vilayeti dahilinde sıtma ve frengi mücadelesinin bitirilerek iyi sonuçlar alındığı da kamuoyuna yansıyan haberler arasında yer almıştır.¹⁴³

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Kendine devrimin ve devrimciliğin çeşitli ve hayati görevler verdiği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman üzerinde dikkatle durulacak ulusal sorunumuzdur*"¹⁴⁴ düsturu üzerine hareket eden Cumhuriyet hükümetleri sağlıklı ve nitelikli bir nüfus oluşturma hususunda büyük gayret sarf etmişler, toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinin temel dayanağını toplumun sağlığının korunmasında görmüşlerdir. Bu nedenle Milli Mücadelenin zorlu şartları içerisinde dahi frengi hastalığını teşhis ve tedavide sarf ettikleri büyük gayreti Atatürk'ün öncülüğünde oluşturulan sağlık politikasında da göstermişler ve hastalığın kontrolünü sağlayabilmişlerdir.

Sonuç

Yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'si, her konuda toparlanmaya ihtiyaç duyan bir ülke devralmıştı. Bu zayıf düşen ülkeye Osmanlı'dan miras kalan en büyük sorunlardan birisini de salgın hastalıklar oluşturuyordu. Gerek fiziki gerekse beşeri bir yıkımın üzerinde bağımsız milli bir devlet kurma yolunda gayret sarf eden cumhuriyet hükümetlerinin bu yoldaki en önemli politikalarından birisi de sağlıklı bir nesil yetiştirerek güçlü bir nüfusa sahip olmak düşüncesi idi. Bu nedenle bulaşıcı hastalıkların yarattığı yıkımı önlemek amacıyla pek çok bulaşıcı hastalıkla aynı anda mücadele edilmeye çalışılmış ve bu yolda önemli başarılar kazanılmıştır. Bu tür hastalıklardan birisi olan frengi mücadelesi de erken dönem cumhuriyet hükümetlerinin çözmesi gereken sorunlar arasında yer almıştır.

Özellikle nesilden nesle geçme niteliği taşıyan frengi hastalığı, tedavisinin üç yıllık bir sürede tamamlanması ve daha çok cinsel yolla bulaştığı için utanılacak bir hastalık olarak görülmesi nedeniyle, toplum sağlığı açısından büyük bir tehdit olmuştur. Bu amaçla hastalığın yaygın olduğu bölgelerden başlayarak tüm yurttaki etkili önlemler alınarak mücadele sürdürülmüş, merkezde ve taşrada kurulan özel birimler ülkenin bir ucundan diğer ucuna tedavi imkânı götürmüştür. Açılan yeni hastaneler, kurulan mücadele teşkilatları vatandaşların daha kolay sağlık hizmeti almasını sağlayarak uzun olan tedavi sürecini kolaylaştırmıştır. Özellikle Türk toplumunun hassasiyetleri göz önüne alındığında sadece cinsel yolla bulaştığı, masum frenginin çok bilinmiyor olması dolayısıyla saklanması gereken bir hastalık olarak görülen frenginin tedavisi de birçok farklı tedbirle tamamlanmıştır.

¹³⁰ *Akşam*, 21 Temmuz 1935, 2; *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1935, 3.

¹³¹ *Ulus*, 17 Ağustos 1935, 3.

¹³² *Ulus*, 4 Eylül 1935, 3; *Ulus*, 1 Ekim 1935, 5.

¹³³ *Ulus*, 2 Eylül 1935, 3.

¹³⁴ *Son Posta*, 13 Eylül 1936, 5.

¹³⁵ *Son Posta*, 25 Eylül 1936, 5.

¹³⁶ *Son Posta*, 1 Ocak 1937, 5.

¹³⁷ *Son Posta*, 28 Şubat 1938, 3.

¹³⁸ *Akşam*, 1 Nisan 1938, 10.

¹³⁹ *Son Posta*, 12 Ağustos 1938, 8; *Akşam*, 3 Temmuz 1938, 6.

¹⁴⁰ *Ulus*, 15 Haziran 1938, 5.

¹⁴¹ *Son Posta*, 16 Mart 1938, 5.

¹⁴² *Son Posta*, 16 Kasım 1938, 9.

¹⁴³ *Ulus*, 13 Nisan 1938, 6.

¹⁴⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: Divan Yayıncılık, 2006, 223.

Hastalığın teşhis ve tedavisinde başvurulan yöntemler kadar hastalığın yayılmasında en önemli etken olarak görülen fuhuş da kontrol altına alınmaya çalışılmış, getirilen yaptırımlarla, özellikle de gizli fuhşun, önüne geçilmeye çalışılmıştır. Tedavi bitimine kadar olan süreç içinde getirilen evlilik yasağı ise hastalığın yayılmasını önleyerek bir sonraki neslin hastalıktan korunmasını sağlamıştır. Frengi hastalığına yakalanmaktan dolayı utanç duyan ve bunu saklamak isteyen insanlar için özel tedavi merkezleri açılmış, ardından halkı bilinçlendirmek, daha çok insana ulaşabilmek ve kalıcı sonuçlar alabilmek için yapılan radyo yayınları ve gazete haberleri ile frengi “*utarılacak bir hastalık*” olmaktan çıkarılmıştır. Bilimsel yöntemlerle yürütülen mücadele planıyla vaka sayıları büyük oranda düşerek salgın durumu ortadan kalkmış, sağlıklı bir nesil yetiştirilmesi noktasında önemli yol kat edilmiştir.

Yazar Katkı Oranı/Author Contribution Rate (Çok yazarlı makaleler için geçerlidir)	Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. / The authors contributed equally to this study.
Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Resmi Yayınlar

15. Yıl Kitabı, Cumhuriyet Halk Partisi. Ankara: 1938. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/553>

Frengi Tedavi Talimatnamesi. Ankara: T.C. Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti, 1925.

Resmi Gazete

Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1973.

Sıhhi Müze Atlası. Sıhhiye Vekâleti Neşriyatı, 1926. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1662>

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Telif Eserler

“Prof. Dr. Hulusi BEHÇET’in (1889-1948) Frengi Hakkındaki Bir Radyo Konuşması”, Haz. Nuray Demirci, Çağatay Üstün, *Lokman Hekim Dergisi*, 3/1 (2013): 53-61.

Açıkalın, Neriman. “Fuhuş Pazarında Sermaye Olmak: Mersin Örneği”, *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 38 (2013): 243-281.

Akgün, Seçil Karal. Murat Uluğtekin. *Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a*, Cilt 2. Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 2001.

Akın, Rıdvan. “Birinci Meclis Döneminde Frengi ile Mücadele: Frenginin Men’i ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun ve Genel Sağlık Sorunları”, *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, Ed. Ayşegül Demirhan Erdemir, Öztan Öncel, Yusuf Küçükdağ, Berrin Okka, Sezer Erer, Konya, 2008: 1618-1628.

Aras, Tefvik Rüştü. “Sıhhi Müze Hakkında”, *Uluslararası Müze Eğitimi Dergisi*, Haz. Yusuf Ziya Aktaş, 2/1 (2020): 15-27.

Arıkan, Ayten. *Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri*. İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2005.

Arpacı, Murat. “Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye’de Frengi ile Mücadele (1920-1950)”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 130 (2014): 59-86.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara: Divan Yayıncılık, 2006.

Bulut, Fatma. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tehlikeli Bir Miras: Frengi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 3 (2009): 109-123.

CHF Nizamnamesi ve Programı. T. B. M. M. Matbaası, Ankara, 1931.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/655/197505818.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

CHP Programı,

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/549/197000602.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Çavdar, Necati, Erol Karcı. "XIX. Yüzyıl Sonları - XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (2016): 157-175.

Doğan, Cem. *Osmanlı'da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası İstanbul'da Fuhuş, Frengi ve İktidar (1878-1922)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2019.

Dursun, Tuncay. *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Esiner, Ayşen Müderrisoğlu, Simge Sarçın. "Frengi Hastalığının İzmir'de Ortaya Çıkışı ve Şehirdeki Umumhaneler", *Turkish Studies*, 15/4, Ağustos 2020, 753-763.

Frik, Feridun. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tıp ve Hıfzıssıhha Hareketleri (1923-1938)*. Leverkusen: Universum Basımevi, 1938.

Gürsoy, Akile. "Sağlık, Gençlik, Güzellik", *Üç Kuşak Cumhuriyet*, Ed. Uğur Tanyeli, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998: 41-51.

Hot, İnci. "Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Ed. İbrahim Başağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan, İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, 2015: 113-152.

Karakuzu, İlbaşı. *Sözlüklü Türk Sağlık Mevzuatı*. İstanbul: Yasa Yayınları, 1996.

Kocatürk, Utkan. *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1986.

Kopar, Metin. *Türkiye'de Sağlık Sistemi ve Salgın Hastalıklarla Mücadele (1920-1938)*, Adıyaman: İksad Yayınevi, 2021.

Malkoç, Eminalp. "Erken Cumhuriyet Döneminde Kucaklaşmayı Unutturan Hastalık Frengi ile Mücadele", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 296 (2018): 78-85.

Mumyakmaz, Hatice Güzel. "İlet-i Müthişe": 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'de Frengi İle Mücadele", *Akademik Hassasiyetler*, 7/3 (2020): 119-148.

Nikiforuk, Andrew. *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020.

Özdemir, Yusuf Ekrem. "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980'li Yıllara Sağlık Politikaları", *Yeni Türkiye Sağlık Özel Sayısı*, 1/39 (2001): 257-276.

Özdinç, Ahmet. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Frengi: 1916-1925 Yılları Arası Salnamelerde Bolu Sancağı Örneği", *Abant Tıp Dergisi*, 9/1 (2020): 8-19.

Özekmekçi, M. İnanç. "Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamid Döneminde Frengi ile Mücadele", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10 (2012): 83-101.

Özkaya, Hilal. "Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 20/2 (2016): 77-84.

Öztürk, Kazım. *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*. İstanbul: Ak Yayınları, 1968.

Sönmez, Cahide Sınmaz. "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele Politikası ve Frenginin Men'i ve Tahdid-i Sirayeti Hakkında Kanun", *II. Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (21-22 Eylül 2017)*, Yay. Haz. Temuçin F. Ertan, Alper Bakacak, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2018, 301-314.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. *Türk Tıp Tarihi*. Bursa, 1984.

Şenel, Şennur. "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1 (2015): 256-274.

Temel, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele", *Türkler*, Cilt 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002: 305-312.

Temel, Mehmet. *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*. İstanbul: Nehir Yayınları, 2018.

Toprak, Zafer. "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933", *Tarih ve Toplum*, 39 (1987): 31-40.

Uludağ, Osman Şevki. *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

Yıldırım, Nuran. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985: 1319-1338.

Yıldırım, Nuran. *İstanbul'un Sağlık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2010.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Haber

Hâkimiyet-i Milliye

Kurun

Milliyet

Son Posta

Vakit

Zaman